

Dokteren in Haarlem

KNMG

afdeling Haarlem en Omstreken

“OPRECHTE”
HAARLEMMER OLIE

C. de Koning Tilly

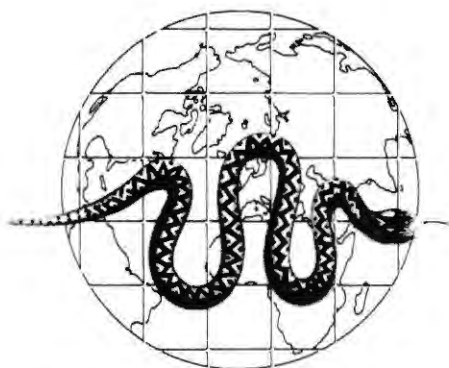
Fabrikant
C. de Koning Tilly
13, Achterstraat, 15,
HAARLEM.
Holland

MEDICAMENTUM
Gratia
PROBATUM

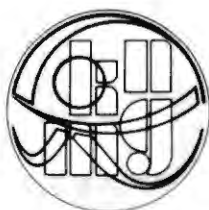
C. DE KONING TILLY
13, Achterstraat, 15, HAARLEM

Haarlemse miniaturen

De Vrieseborch

40STE LANDELIJKE LEDENCONGRES

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER GENEESKUNST

PROGRAMMA

VAN DE

40ste Algemeene Vergadering

DER

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER GENEESKUNST,

welke gehouden zal worden

TE HAARLEM,

op ZONDAG, MAANDAG en DINSDAG 7, 8 en 9 JULI 1889.

— ♦ ♦ ♦ —

Zondag 7 Juli.

's Avonds te 7 uur. Uitreiking der diploma's in de Sociëteit „Vereeniging”.

Te 7½ uur. Concert, aangeboden door genoemde Sociëteit.

In de pauze receptie van het Hoofdbestuur, Afgevaardigden en Leden op de bovenvoorzal der Sociëteit.

Maandag 8 Juli.

's Morgens te 9 uur precies. Opening der Algemeene Vergadering in de groote zaal der Buiten-Sociëteit „Trou moet Blycken” (Haarlemmerhout).

Na afloop der werkzaamheden zullen wetenschappelijke mededeelingen gedaan worden door de Heeren:

Prof. J. E. VAN ITERSOM JAC: Over tracheotomie bij diphtheritis. Dr. M. A. MENDES DE LÉON: Beschouwingen over de gynaeologie als een zelfstandige wetenschap.

Te 1 uur: Voordracht van Prof. H. TREUB (op uitnoodiging van het Hoofdbestuur): Over Steriliteit.

Na afloop der Wetenschappelijke Vergadering:

Onthulling van het gedenkteeken op het graf van wijlen

DE RAMAER. (Rijtuigen zullen gereed staan om HH. Leden naar de begraafplaats aan den Schoterweg te rijden.)

Na afloop der plechtigheid: Reunie der leden in het Hôtel Funckler, Kruisstraat. Rijtoer van af genoemd hôtel door de omstreken van Haarlem, aangeboden door de Afdeling. Halt te Velsarend met bezichtiging der ruïne van Brederode.

's Middags te 5½ uur precies: Gemeenschappelijke maaltijd à f 3 per couvert met een halve flesch wijn, in het Hôtel Van den Berg, Haarlemmerhout.

's Avonds te 8 uur. Concert in de Buiten-Societeit „Trou moet blycken”, aangeboden door genoemde Societeit.

Dinsdag 9 Juli.

's Morgens te 9 uur. Voortzetting der Algemeene Vergadering. Te 1 uur: Voordracht van Prof. B. J. Stokvis (op uitnoodiging van het Hoofdbestuur): Over oudere en nieuwere cardiotonica.

Te 2½ uur: Gemeenschappelijk bezoek aan de badplaats Zandvoort, per extra-trein en matinée musicale aldaar. Teruchtocht te 5½ uur naar Haarlem.

Te 6 uur: Feestmaaltijd à f 6 per couvert met een halve flesch wijn, in het hôtel Funckler, Kruisstraat.

Aan HH. Leden der Maatschappij zal op vertoon van hun diploma toegang worden verleend tot de Societeiten „Trou moet Blycken” en „Vereeniging”, en vrijen toegang tot het Stedelijk Museum op het Raadhuis, van 10—3 uur, tot het Koloniaal Museum en het Museum van Kunstnijverheid op het Paviljoen in den Haarlemmerhout, van 10—4 uur, tot Teyler's Museum, van 11—3 uur, tot het Orgelconcert in de Groote Kerk op Dinsdag van 1—2 uur, tot het Parc vaccinogène op Dinsdag te 1½ uur; tot de Pneumatische inrichting, Statenbolwerk 44, geopend van 's morgens 8 tot 's avonds 8 uur, tot de Gestichten voor epileptische vrouwen in de Meesterlottenlaan en voor mannen op Meer-en-Bosch te Heemstede, en tot het St. Elisabeth's gasthuis en het Diaconessenhuis.

Serie Haarlemse miniaturen

Deel 15

Een eeuw geleden in HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN ADVERTENTIEBLAD

WOENSDAG
27 JUNI 1888

Er is in de Haarlemmermeer een bron ontdekt, die sterk ijzerhoudend water bevat. Deze bron is gelegen op eene boerderij, die toebehoort aan de familie Dyserinck, alhier. Binnen korten tijd zal de analyse ervan worden openbaar gemaakt. Reeds is het water dan ook, hoewel op kleine schaal, voor geneeskundige doeleinden aangewend. Eenige honderden flesschen zijn afgetapt geworden en door enkele doktoren hier ter stede aan hunne patienten verstrekt. (...) Thans de vraag: „welk voordeel de gemeente Haarlem bij deze ontdekking zou kunnen hebben?” En op deze vraag zouden wij het volgende willen antwoorden: Dat deze ontdekking voor Haarlem kan worden een zeer belangrijke bron van inkomsten, dat deze ontdekking Haarlem kan maken tot een Kur-Ort, zooals men die in grooten getale in Duitschland heeft, waar de ontdekking van een dergelijke bron aan een tot dien tijd onbekende plaats vaak ontzaggelijke voordeelen heeft opgeleverd.

Dokteren in Haarlem

De gezondheidszorg in Haarlem in de tweede helft van de 19e eeuw.

Een bloemlezing naar aanleiding van de plaatsing, inventarisering en gedeeltelijke ontsluiting van het archief van de afdeling Haarlem en Omstreken van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst.

C. Eenhoorn

Uitgeverij De Vrieseborch – Haarlem

Inhoud

Ten geleide	7
Inleiding	8
Voorwoord	10
1. Het ontstaan van de afdeling Haarlem en Omstreken	13
2. Nederland in achttienhonderdvijftig	19
3. De dagelijkse praktijk	29
4. Het 'milieu exterieur'	48
5. Preventie	54
Slotheschouwing	59
De inhoud van het archief	63
Literatuuropgave	64

De auteur bedankt

- *Het Haarlems Dagblad*
- *Ochtendblad Trouw*
voor de overname van artikelen
- *alle medewerkers van het Gemeente-archief*
voor de opvang en begeleiding
- het *Gemeente-archief* voor de plaatsing
van foto's op pagina's 5, 26, 42 en 49.
- *Mevrouw H. Bart-Bernard*
die onvermoeibaar het 'rode potlood' hanteerde en niet
'mat' werd door de heftige discussies over het 'tekstuele'.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Eenhoorn, C.

Dokteren in Haarlem: KNMG, afdeling Haarlem en omstreken / C. Eenhoorn. – Haarlem :
De Vrieseborch. – Ill. – (Haarlemse miniaturen ; dl. 15)

Met lit. opg., reg.

ISBN 90-6076-286-X

SISO 602 UDC 61 (492*2000) "1846/1988" NUGI 741

Trefw.: geneeskunde ; Haarlem ; geschiedenis

© 1988 Uitgeverij De Vrieseborch

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel
van druk, fotokopie, microfilm of op welke ander wijze ook zonder voorafgaande schrif-
telijke toestemming van **B. V. Uitgeverij De Vrieseborch**

**Jacobijnestraat 5
2011 TG Haarlem**

ISBN 90 6076 286 X

Ten geleide

Dit boekje is geboren uit overlast.

Al bijna anderhalve eeuw krijgen secretarissen van het afdelingsbestuur een steeds toenemende hoeveelheid oud papier, in dozen en koffers gepakt, van hun voorgangers over: het afdelingsarchief.

Op het jaarfeest in 1984 vroegen wij of er iemand was die zin had om hier orde in te scheppen. Niemand. Maar later op de avond sprak collega Eenhoorn ons aan...

Het was een genoegen de ijver te zien waarmee Kees aan de slag ging en te merken hoeveel plezier dit hem verschaftte.

In 1987 werd het archief, lege artis bewerkt, in bewaring gegeven aan het gemeentelijk archief van Haarlem. Gezamenlijk werd vastgesteld dat het zonde zou zijn als het daarbij bleef en het kostte niet eens zoveel moeite om Kees over te halen tot het schrijven van een bloemlezing.

Er is wat afgedokterd vroeger, ook in Haarlem!

Salus aegroti summa lex, het heil van de zieke als hoogste wet, dat is de leidraad.

Uitgedokterd zijn we helaas nog niet en zullen we ook wel nooit raken, alle aandrang tot ont-medicalisering ten spijt.

Hans van Maanen, journalist van het Haarlems Dagblad, bood de gewenste redactionele medewerking en uitgeverij De Vrieschorch was bereid het boekje op te nemen in de lopende historische serie 'Haarlemse miniatuuren'.

De leden van de afdeling Haarlem en omstreken van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, als geneeskundige kring opgericht in 1846, bieden dit boekje ter gelegenheid van het 40e landelijk congres van de Maatschappij op 6 tot 8 oktober 1988 in Haarlem aan de congresgangers aan.

Namens het bestuur van de afdeling

Dr H.H. Kruyswijk, voorzitter

Inleiding

Over een paar jaar – in 1995 – zal Haarlem zijn 750-jarig bestaan als stad gaan vieren. In ouderdom is het de tweede stad van het graafschap Holland, ver vóór Amsterdam en Rotterdam.

Haarlem is ontstaan aan de oever van het Spaarne, de waterverbinding tussen het noorden en het zuiden van dat graafschap, aan de oude landweg die achter de duinen liep, en werd al snel een centrum van handel en industrie. In de stad vestigden zich langs het Spaarne en de stadsgrachten vele bierbrouwerijen die hun kostbaar produkt – men dronk toen geen water – naar heel Holland en zelfs tot aan Overijssel uitvoerden. Ook de textielindustrie kwam er tot bloei en het Haarlems laken vond zijn weg in de hele toen bekende wereld. De Haarlemse scheepsbouwers tenslotte leverden schepen af in heel Holland en Haarlem had een eigen vloot. Voor de vloot waarmee de Engelse koning Hendrik V in 1417 tegen Frankrijk uitvoer, huurde hij 21 Haarlemse schepen.

De bekendste Haarlemse is Kenau Simonsdochter Hasselaar, die tijdens het beleg van Haarlem door de Spanjaarden (1572/73) leiding gaf aan de vrouwen die Haarlem hielpen verdedigen. Tot verbazing van heel Europa wist de nauwelijks verdedigbare stad zich zeven maanden te verweren tot uiteindelijk de honger tot overgave dwong.

Een andere legendarische figuur is Lourens Jansz. Coster, die althans volgens de Haarlemmers de boekdrukkunst heeft uitgevonden en daarmee aan de wieg staat van de zeer uitgebreide Haarlemse grafische industrie. Zijn standbeeld beheerst dan ook terecht de Grote Markt.

Zijn grootste bloei kende Haarlem in het begin van de 17e eeuw. De stad groeide van 18.000 inwoners in 1572 naar 40.000 in 1622. Veel belangrijke gebouwen stammen uit die tijd: het stadhuis kreeg zijn huidige vorm en aan de andere kant van de Grote Markt werd de Vleeshal gebouwd. Het oudemannenhuis is van 1609 en herbergt nu onder de naam Frans Halsmuseum de nalatenschap van veel beroemde Haarlemse kunstenaars, zoals Frans Hals, Judith Leyster, Pieter Saenredam en Verspronck. Overigens, er wonen nog steeds beroemde kunstenaars in Haarlem. Muzikaal trekt Haarlem de aandacht met onder meer het Müller-orgel in de Grote Kerk. Sinds 1634 kent Haarlem de traditie van vrij toegankelijke orgelbespelingen, nu op dinsdagavond en donderdagmiddag.

Ook het toerisme is oud in Haarlem. Niet alleen moesten de trekschuitreizigers naar Amsterdam vroeger over Haarlem, maar ook kwamen al in de

17e eeuw, toen het Gooi en de Vechtstreek nog niet tot ontwikkeling waren gekomen, de Amsterdammers in het weekeinde naar Haarlem en omgeving om in de Haarlemmerhout en in de duinen te picknicken. In de zomer woonden er rond Haarlem in grote en kleine huizen heel wat mensen die de benauwde stadslucht van Amsterdam kwamen ontvluchten.

Industrie, toerisme en cultuur bepalen nog steeds het beeld van Haarlem, waar vreemdelingen, toeristen en congresgangers welkom zijn.

Drs. J.J. Temminck
stadsarchivaris

*Voormalige St. Janskerk, zuid-westgevel.
Sinds 1936 als Gemeente-archief in gebruik.
(foto: Gem. bureau Monumentenzorg, Bedrijf Openbare Werken)*

Voorwoord

Een archief is een goudmijn, een onuitputtelijke goudmijn. Het is mooi, maar ook moeilijk werk om erin te graven zoals iedereen wel zal weten. Dit boekje kan dan ook slechts een eerste indruk geven van de rijkdommen die onze medische archieven herbergen. Er is voldoende materiaal om alle studenten in de geneeskunde tot aan de eeuwwisseling van afstudeeropdrachten te voorzien.

Dit boekje is de neerslag van het ordenen van het archief van de afdeling Haarlem en Omstreken van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, ter gelegenheid van het 40e ledencongres in Haarlem.

Dat archief is gebruikt om u een blik te gunnen in de alledaagse besloomingen van de praktizerend geneesheer in de tweede helft van de vorige eeuw – geneesdames waren er toen nog niet. De notulen van de vergaderingen van de afdeling leverden de basis; die notulen zijn soms sec weergegeven, soms in verhaalvorm gegoten, en soms aanleiding geweest tot een wat uitgebreidere beschouwing, al naar gelang het onderwerp het toestond.

Een korte beschrijving van de voorgeschiedenis van de afdeling en de groei en bijna-teloorgang van het archief vormt het eerste hoofdstuk.

Als 'opfrisser' volgt dan een hoofdstuk over Nederland rond 1850 – het is vaak moeilijk voor te stellen over welke tijd, en vooral over welke verworvenheden wij spreken als het over honderd jaar geleden gaat.

Hoofdstuk 3 vormt het belangrijkste deel van het boek. De notulen werden gezeefd, gesplitst en weer samengevoegd tot 'moderne' disciplines, van heel- en verloskunde tot psychiatrie en neurologie. Voor elk wat wils, hopen wij.

In het hoofdstuk daarna wordt ingegaan op het 'milieu exterieur' van de negentiende-eeuwse medicus – in het bijzonder is hier de interessante relatie met de apothekers uitgelicht.

Het thema van het congres 'Preventie' is ondergebracht in een laatste hoofdstuk. Hier komen onder meer besmettelijke ziekten, prostitutie en alcoholmisbruik ter sprake.

Een meer persoonlijk getinte nabeschouwing over de geneeskunst toen, nu en in de toekomst besluit het boekje.

1. Het ontstaan van de afdeling Haarlem en Omstreken

Inleiding

Halverwege de negentiende eeuw bestonden in veel Nederlandse steden 'leesgezelschappen' en corresponderende 'sociëteiten', waar geneeskundigen met collega's overlegden en de stand van de wetenschap bespraken. In Haarlem kwam, op initiatief van dertien geneeskundigen, in 1846 de Haarlemse Vereniging van Genees- en Heelkundigen tot stand.

De rijksarchieven Noord-Holland te Haarlem.

In de inventaris wordt vermeld onder nr 27 'het register van de Genees- en heelkundige leessociëteit 1782-1802'

notulen 21 oktober 1851: ... betreft de bespreking van een geneeskundige plaatsbeschrijving van Haarlem ... er is slechts een onbeduidend stuk aanwezig in de verhandelingen van de geneesdige leessociëteit.

Inmiddels hadden, in 1844, de Zutphense doktoren Lespinasse en Ramaer het leesgezelschap in hun stad hervormd tot de 'kring' Zutphen. Op initiatief van Ramaer werden daarna in heel Nederland dergelijke kringen opgericht die ten slotte in 1849 te Arnhem werden samengevoegd tot de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (NMG).

De Haarlemse dokters besloten hieraan mee te doen. Het oudste archiefstuk van de vereniging, gedateerd 28 december 1849, betreft dit besluit tot toetreding en in de notulen van 19 februari 1850 wordt vermeld dat de vereniging is toegelaten als Afdeling Haarlem en Omstreken.

De notulen

Tot 1886 zijn de verslagen opgetekend in boekjes van half-folioformaat; daarna werden de notulen, mede door het veranderde karakter van de

Gewone vergadering gehouden op Dinsdag

16 September 1851.

Present de HH Waardenburg, W. Egeling,

L.J. Egeling, Ekama van den Willigen,

Enschedé, van Meurs, Malefijt, Proots en van Reijssen.

art. 1.

De notulen worden gelezen en goedgekeurd.

art. 2.

Dr. van den Willigen heeft weinig zieken gehad, wat voorkwam was gastrisch-catarraal, diarrheeën, enkele rheumatismi, één geval van scarlatina bij een volwassen vrouw waar de angina eerst op den 5den dag kwam, later door desquamatie gevolgd. Verder nam hij waar 1 geval van intermitterende diarrhee, 1 van typhus, 2 van febris typhoidea, 1 van trismus idiopathicus.

Bij gelegenheid der vermelding van deze laatste gevallen wijst de berichtgever op het eigenaardige der gelaatsuitdrukking, volgens hem het best te vergelijken met risus Sardonicus.

Dr. Egeling had alsmede weinig zieken en herinnert zich weinige naja-
ren die zoo weinig ziektegevallen opleverden.

Dr. Enschedé bevinding komt overeen met die van Dr. v.d. Willigen. Hij zag eenen jongen met duidelijk uitgedrukte Catalepsie, die na een-
en ligte anti-gastrische kuur week.

Dr. Ekema zag catarhale hoest, enkele gastrische koortsen. Hij zag een
kind sterven hetwelk aan aphtae lijdende door verregaande verwaar-
lozing, in gangraen verviel en daarna bezweek.

Dr. van Meurs nam bij een klein aantal zieken nog het meest rheumati-
smi waar vooral aan de ledematen, en een geval van febris typhoidea.

Dr. Waardenburg vond het gastrisch-rheumatisch ziektekarakter in het
meerendeel der ziekten overheerschend, en nam veel nerveuze opge-
wektheid waar. Wat de gastrische ongesteldheden betreft zoo leden
vooral vele kinderen aan diarrhee, waarvan verscheidene in gastro
en entero-melacie overgingen en doodelijk eindigden. Diarrheen daar-
onder gerekend bedroeg het getal gastrische affectien 24 percent.

Hieronder waren eenige gevallen van cholera sporadica, kolykpijnen
waren nog al algemeen, zoo er al cholera heerschte zou men deze
aandoeningen aan het cholera-miasma toeschrijven.

In de eerste drie dagen der maand July was het, met O wind zeer warm
tot 80, 81 en 84°; verder was het zeer afwisselend; met N en NW win-
den koel, 56-60°; met ZW wind warmer 66-70°; in het algemeen meer
koel dan warm met weinig regen; op het laatst der maand werd het
warmer. Die meerdere warmte bleef voortduren gedurende de ge-
heele maand Augustus, doch klom niet boven 76° en bleef meest tus-
schen 65 en 75°. Op enkele dagen, wanneer de wind N was, was het
kouder. Er viel zeer weinig regen, behalve een weinig op den 14 Aug.
’s Nachts, terwijl den 27 en een sterke regen viel.

art. 3.

Dr. van der Willigen geeft de geschiedenis van eenen aan putrefactio uteri overledene primipara op. De patiënte was ruim 34 jaren oud, goed gevoed en gedurende hare graviditeit gezond geweest. De berichtgever werd 's Dinsdags avond geroepen, nadat de arbeid Zondag avond begonnen was, en vond de vrouw febriciterende met een vollen pols. De arbeid ging traag, de uterus stond nog boven den ingang, en de dilatatie had de grootte van een cent. Hij schreef ene venasectie van 16 oncen voor. Des Woensdags 's morgens was de vrouw bevallen en vrij wel, doch wegens terugblijvende placenta werd de hulp van den Heer Malefijt gevraagd, die onregelmatige contracties in den uterus waarnam en de placenta zonder buitengewone moeylijkheden wegnam. De vrouw bleef een paar dagen wel; toen begonnen de lochiën, die eerst normaal waren, stinkend te worden, en werden later geheel onderdrukt. Er kwam pijn in het lijf, diarrhea; de weinig gezwollen buik verdroeg de drukking. De behandeling was expectatief. De vrouw bleef voorts koortsen; de buik werd gevoeliger, meer gespannen er kwam een weinig delirium bij en de vrouw stierf.

Ook geeft Dr. van der Willigen op een kind met morbus maculosus behandeld te hebben hetwelk herstellende is; hij verloor een kind aan encephalitis. Bij een jongen met allerhardnekkigste intermittentes heeft hij zonder effect de solutio Fowleri voorgeschreven.

De Heer Malefijt berigt dat hij aan den vroeger vermelden patient aan huidcarcinoma den voorarm had weggenomen. Alvorens was chloroforme ingeademd. Zoo ver hij gehoord heeft (de patient bevindt zich buiten deze stad) is de geopereerde vrij wel.

Hij wijst verder op eenige waarnemingen in eenen en dezelfde familie, die aan een bloederziekte zou doen denken. Onlangs bij eenen der leden daarvan eene kies uittrekkende ontstond er na twee uren eenen bloeding, die vrij belangrijk was, en noch door ingebrachte plukselproppen noch door Penghwan Djambi noch zelfs door het ferrum candens in het eerst te stoppen was. Niettemin bragt hij na 24 uren de bloeding tot staan door pluksel met gummi arabicum. Vroeger bij de moeder van deze patient een paar tandwortels verwijderende bloedde ook deze vier dagen lang; hetzelfde was het geval bij eenen zuster, zoowel na het verwijderen van eenen kies als na het appliceren van bloedzuigers aan de dij.

art. 4.

Dr. van den Willigen berigt, ook namens Dr. Enschedé, dat zij bij het rapport omtrent de armeninrichting op moeilijkheden gestuit zijn vooral omdat zoodanig rapport, zal het goed zijn, zeer uitgebreid worden mogt. Na eenige woordenwisseling hieromtrent nemen! De Heeren op uitnodiging van den president op zich, om een zooveel mogelijk geknopt overzicht hieromtrent te zullen leveren.

art. 5.

Niemand meer iets hebbende voor te stellen werd de zitting gesloten.
D. Lubach

vergaderingen, steeds uitvoeriger en beslaan ze acht tot twaalf vellen heel-folio.

Elke vergadering van de Vereeniging had een vaste 'orde der werkzaamheden'. Daardoor kregen we enig inzicht in de problemen van een praktizerend arts in de tweede helft van de negentiende eeuw. De orde der werkzaamheden is vastgelegd in het Huishoudelijk Reglement (artikel 52):

- Noteren van de aan- en afwezige leden;
- Bespreking van de notulen van de vorige vergadering;
- Behandeling van de 'constitutio epidemica';
- Bespreking van de weersomstandigheden;
- Ballotage, nieuwe leden;
- Verslag van de besprekingen met het hoofdbestuur;
- Bijzondere ziektegevallen.

De *constitutio epidemica*, het heersende ziektebeeld, werd bepaald uit de opmerkingen van de aanwezige leden. Het heersende ziektebeeld was bijvoorbeeld catarraal of reumatisch – dat wil zeggen vooral de luchtwegen of de gewrichten betreffend.

Daarnaast vielen opmerkingen over besmettelijke ziekten onder dit agendapunt. Influenza en mazelen komen geregeld ter sprake, maar ook intermitterende koortsen zoals malaria.

Bespreking van het weer was belangrijk omdat men een verband zag met bepaalde ziekten en besmettingskansen. Aan richting en aard van de wind, relatieve vochtigheid en temperatuurverloop werd daarom vaak uitvoerig aandacht geschonken.

Bij ballotage moest worden voldaan aan de eisen van artikel 10 van het Huishoudelijk Reglement: 'Allen die bevoegd zijn hier te lande of in onze koloniën de geneeskunst uit te oefenen, benevens doctoren in de geneeskunde, hoogleraren, lectoren, privaatchoorters bij de faculteit der geneeskunde hier te lande, kunnen tot leden worden aangenomen.'

Op 14 maart 1893 werd iemand tot lid voorgedragen die nogal wat bedenkingen opriep bij de afdelingsraad. 'Hij is pas in de praktijk en moet nog leren.' Anderen zeiden dat juist het bijwonen van vergaderingen 'hiertoe geschikt zou zijn'. De beslissing werd aangehouden tot de volgende vergadering, op 18 april. Toen kwamen er 'suggesties van derden' waaruit bleek dat het aspirant-lid 'een rechtvaardig mens' was, zodat hij alsnog kon worden aangenomen.

Meer licht

Hoewel gelijkmoedig van aard, ben ik toch ook soms aan stemmingen onderhevig, vooral in de herfst bij vallend blad en jagend wolkendek. Ik kan dan goed chagrijnig voor me uit kijken en allerlei muizenissen stapelen zich op onder mijn schedeldak: Wat doet het er allemaal toe, waar doe ik het eigenlijk voor, zat ik maar vast in de VUT, Ardanta voor uw welverdiende rust en meer van die opwekkende gedachten.

November is het ergst. De zon steeds lager aan de hemel, de bomen in de rui, de polder grauw en grijs, ik kan er wel om janken. Moeder, waarom leven wij? Was het maar weer lente, maar het wil nog lang niet zomeren. In december is dat voorbij en ben ik boven jan.

Denk nou niet, dat ik daarmee inzit, welnee, ik vind 't eigenlijk wel goed van mijzelf. Geef ik geen blij van grote gevoeligheid voor moedertje natuur, voor de aardse vergankelijkheid en voor ons aller lot: afsterve en vergaan tot compost en vrucbare humus? In mijn roekeloze greep ik in november nog we naar de pen, sloot me op zolderkamer en schreef een sonnet over een fijnbesgenzsiel, die gebukt ging hopeloze wereld, maar allemaal door had. Wegwijs schrijf, ktiurlijk niet ar sombere natuur het dak op.

Ik kan n heb mij hen e jan e ver r

Natuurritmen beheersen menselijk leven in grote mate

Depressie-seizoen breekt aan

De weten steeds r tisch. ik m aa z

gewoon een gens Rietveld. loopt weer ge a lang 's morgens TL-lampen van 40 Licht-therapie heet janken.

ste moment in onze vadereratuur, 'Dood-gaan' van onem Kloos en honderd jaar gein de herfst geschreven, gen het produkt van 'n walmende slamp in Willems zolderkamer en helemaal niet van een overstelpt gemoed. 'Snikken en Grimlachjes' van Piet Paaltjes, jarenlang heb ik het gevreten en aangeprezen als het summum van humoristische zwartgalligheid in de vorige eeuw, terwijl met 8 TL-buizen onze Piet wellicht nooit geschreven had. Voor mij hoeft die licht-therapie niet zo nodig. Ik houd wel van klokken die 'n beetje achterlopen en ook die zwaarmoedige naturen hebben iets vertederends. Ik mis nu al de droefgeestige kop van Simon Carmiggelt op de buis. Alleen dat trillen van mijn linker ooglid, zou Rietveld daar wat aan kunnen doen?

Lambrecht Leijnen.

aan een vast patroon

van schommelingen en wij hebben zo'n 50 van die ritmes, die zich ieder etmaal herhalen, aldus Rietveld. Biologische ritmes noemt hij dat. onze stemming behoort daarto Nu blijkt dat biologische uur worden gevormd door ee cellen boven de kruising zenuwen en zich te ric licht. Het korten van gevoerde wintertijd gaan, dat alles is van slag geraakte waardoor onz staat.

De weten steeds r tisch. ik m aa z

gewoon een gens Rietveld. loopt weer ge a lang 's morgens TL-lampen van 40 Licht-therapie heet janken.

gewoon een gens Rietveld. loopt weer ge a lang 's morgens TL-lampen van 40 Licht-therapie heet janken.

ste moment in onze vadereratuur, 'Dood-gaan' van onem Kloos en honderd jaar gein de herfst geschreven, gen het produkt van 'n walmende slamp in Willems zolderkamer en helemaal niet van een overstelpt gemoed. 'Snikken en Grimlachjes' van Piet Paaltjes, jarenlang heb ik het gevreten en aangeprezen als het summum van humoristische zwartgalligheid in de vorige eeuw, terwijl met 8 TL-buizen onze Piet wellicht nooit geschreven had. Voor mij hoeft die licht-therapie niet zo nodig. Ik houd wel van klokken die 'n beetje achterlopen en ook die zwaarmoedige naturen hebben iets vertederends. Ik mis nu al de droefgeestige kop van Simon Carmiggelt op de buis. Alleen dat trillen van mijn linker ooglid, zou Rietveld daar wat aan kunnen doen?

Lambrecht Leijnen.

Prof. dr. Wop Rietveld van de Rijksuniversiteit van Leiden: „Zo worden in het voorjaar meer kinderen geboren, gaan de meeste mensen dood in de winter en hebben zelfmoordpogingen vooral in het voor- en najaar plaats. Toch zijn niet de natuurritmen op zichzelf verantwoordelijk voor deze schommelingen in ons gedrag. Want ook wanneer we geen informatie hebben over de ons omringende natuur, bijvoorbeeld tijdens een langdurig verblijf in een grot diep onder de grond, blijven we die dag- en nacht- en jaarritmen in ons lichaam houden. En als we een paar nachten niet naar bed gaan, wordt toch overdag onze lichaamstemperatuur hoger dan 's nachts'.

In het lichaam van de mens voltrekken zich met de regelmaat van de klok talloze processen. Biologische ritmen. Die komen trouwens voor op vrijwel elk niveau van een levend organisme. In cellen, weefsels en organen. Dat alles wordt terecht vaak vergeleken met een uiterst ingewikkelde biologische klok met vele radertjes, die heel nauwkeurig in elkaar grijpen. Maar wanneer die ritmen niet meer synchroon lopen, wanneer ze ten opzichte van elkaar ontregeld raken, ontstaan er problemen.

„Bekend zijn de klachten door het werken in ploegendiensten en bij het maken van transatlantische vliegreizen,” wijst de Leidse buitengewoon hoogleraar in de fysiologische psychologie op enkele voorbeelden. „In dat laatste geval ontstaan er abrupte verschuivingen in de omgevingstijd en treedt de zogenaamde transatlantische kater, de 'jet lag', op”.

Met het hoofdbestuur van de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst werden de algemene verenigingszaken en sociaal-medische kwesties besproken, zoals de ziekenfondsen, de wetgeving rond besmettelijke ziekten en de gedragscode of de ethiek van het vak.

De mededelingen over de bijzondere ziektegevallen geven het fraaiste beeld van de onmogelijkheden en de mogelijkheden van de medische praktijk in die dagen. Aan de hand van deze mededelingen zullen wij in de volgende hoofdstukken een beeld proberen te schetsen – geen wetenschappelijk verantwoord beeld van de academische stand van zaken in de geneeskunde, maar een impressie van het werken van de gewone dokter in turbulente tijden.

In 1881 begonnen de Haarlemse geneesheren behoefte te krijgen aan wat meer 'kleur in de vergaderingen' en zij stelden het bestuur voor om, net als andere afdelingen, deskundige sprekers voordrachten te laten houden.

De eerste die een lezing kwam houden was prof. Stokvis, die op 16 januari 1883 vertelde over 'de betekenis van de antiseptica in de therapie'. Later kwam ook de psychiater Jelgersma van de inrichting Meereenberg aan het woord, hij sprak over degeneratie en 'geboren' misdadigers. Op 16 maart 1886 deed de heer S. uitgebreid verslag van zijn bezoek aan Parijs: hij had hoge verwachtingen van het werk van Pasteur. Een jaar later, op 22 februari 1887, was er een voordracht over fossielen, waarbij modellen uit het Teylers Museum in Haarlem werden getoond. En op 18 november 1891 werd, enigszins terughoudend, gesproken over het werk van Koch.

De vergaderingen werden meestal gehouden in de sociëteit 'Trou moet blycken', aan de Grote Houtstraat in Haarlem. Toen deze ruimte door aanwas der leden te klein werd, ging men, na enige tijd café Brinkmann te hebben gebruikt, naar Felix-Favore in de Smedestraat. Niet dat de opkomst bij de vergaderingen zo hoog was; al in de beginjaren, in 1851, 1853 en 1857 werd enige malen vermeld dat wegens het geringe aantal aanwezige leden de werkzaamheden moesten worden uitgesteld en er niet vergaderd kon worden. In 1850 bestond de afdeling uit 13 leden, in 1888 uit 39. In dat laatste jaar werden de vergaderingen door gemiddeld 18 leden bezocht.

Het archief

Hoewel de afdeling vanaf het vroegste begin doordrongen was van de noodzaak de archieven goed te bewaren – op 18 maart 1856 besloot de vergadering de secretaris toestemming te geven hiertoe een kastje aan te kopen – zijn de verdere lotgevallen van het afdelingsarchief even treurig als die van de meeste archieven in ons land. Lange tijd werd een groot deel verdwenen gewaand, tot in 1967 de grote zolder van wijlen collega Jonges werd opgeruimd. Daar vond men een zestal boekjes met harde kaft – de notulen van de vergaderingen van de afdeling van 1849 tot 1859 en van 1878 tot 1894. Deze vondst was overigens voor het bestuur van de afdeling de aanleiding om de leden in 1969 op te roepen tot een grote zolderinspectie. Toen daarbij nog ettelijke interessante zaken bovenkwamen, besloot het bestuur het archief een waardige plaats te geven. Het duurde vijftien jaar voordat die plaats gevonden was. In 1984 bood het Haarlemse gemeente-archief plaatsruimte aan.

Zo konden in februari 1985 de nog ongeordende stukken worden overgebracht naar de Jansstraat 40, depot 40, plaats 425. 'Ongeordend' betekent hier: vervat in enkele uitpuilende koffers, in dozen van verschillende afmetingen, in oude ordners, in enveloppen van uiteenlopende kwaliteiten en formaten, en in eenvoudig met touw samengebonden stapels. Zo droegen de secretarissen het archief aan hun opvolgers over, en tegen de klus om alles eens netjes uit te zoeken, zag elke volgende ambtsdrager meer en meer op.

Het Gemeente-archief, waarin thans het archief van de Afdeling Haarlem en Omstreken van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst is ondergebracht, is sinds 1936 gevestigd in de Jansstraat 40, één van de vele oude gebouwen waar Haarlem zo rijk aan is, en wel in het koor met de dependances van de Sint Janskerk. Het gebouw draagt het jaartal 1572. De Jansstraat was eeuwenlang een straat waar aanzienlijke families zoals de Tetterodes, de Van Teylingens en de Berkenrodes hun fraaie huizen bewoonden. Het was één van de Tetterodes die aan het begin van de 14e eeuw de grond schonk voor de bouw van het klooster der Sint Jansheren, later Johannieten genoemd.

Een vrijwilliger om dit werk te doen moest nog worden gezocht. Maar daarna werd in anderhalf jaar tijd het gehele archief doorgespit, geordend, op kaartstelsel gezet en geïnventariseerd, zodat in oktober 1986 de officiële overdracht kon geschieden door ondertekening van een akte tussen de 'bewaargever' – de afdeling Haarlem van de KNMG – en de 'bewaarnemer' – het Gemeente-archief Haarlem. Het is deze overdracht die ook de directe aanleiding tot dit boekje is geweest, en het is onze keuze geweest om op grond van het archief een beeld samen te stellen van de gewone beslommeringen van de gewone Haarlemse arts in de tweede helft van de negentiende eeuw. Een periode die in meer dan één opzicht voor de geneeskunde in Nederland bijzonder interessant is.

Uiteraard betreft het materiaal niet uitsluitend geneeskundige zaken. Ook toen al moest de arts zich bezighouden met de omgeving. Het archief levert een schat aan gegevens over financiën, ledenadministratie, contacten met overheden en andere instellingen. Ook de verslagen van de afdelingsraad, waar geschillen werden behandeld, zijn zeer belangwekkend – dit archief over de geschillen is echter gesloten verklaard: het kan alleen worden geraadpleegd na toestemming van het bestuur van de afdeling.

Nu het archief toegankelijk is gemaakt, kunnen ook verbanden met ander historisch materiaal worden gelegd. Zo bevat het gemeente-archief van Haarlem ettelijke deel-archieven met het trefwoord 'geneeskundig' of 'medisch', zodat de onderzoeksmogelijkheden worden vergroot. Elk archief, ook het onderhavige, vertoont lacunes, en aanvulling uit andere archieven is altijd nodig. In het gemeente-archief bevinden zich ook de jaarverslagen van B & W aan het gemeentebestuur, waardoor inzicht kan worden verkregen in bijvoorbeeld de openbare gezondheidszorg in Haarlem in die tijd: van vaccinatieplannen en riolering tot het drankprobleem en de prostitutie.

2. *Nederland in 1850*

Inleiding

Gebeurtenissen van honderd jaar geleden lijken nu eens recent, dan weer lang geleden, al naar gelang het onderwerp. Vincent van Gogh lijkt bijvoorbeeld dichtbij, maar de pest en de cholera ver weg. We zijn zó gewend aan medicijnen tegen besmettelijke ziekteverwekkers, dat het lijkt alsof die altijd tot het erfgoed van artsen hebben behoord, maar we kennen ze pas sinds het eind van de vorige eeuw. Hoe vanzelfsprekender en fundamenteeler de verworvenheid, hoe minder snel we bedenken dat er een tijd is geweest waarin mensen die verworvenheden hebben moeten ontberen. Het merendeel van de wereldbevolking moet ze zelfs nog steeds ontberen.

Halverwege de negentiende eeuw begon Europa te herstellen van de gevolgen van de Napoleontische tijd en werden de grondslagen gelegd voor de moderne constitutionele staatsvorm. In veel landen was daar een revolutie aan voorafgegaan. In Nederland liet de liberaalgezinde koning Willem II door een commissie onder leiding van Thorbecke een nieuwe grondwet opstellen. Deze werd in 1848 afgekondigd.

In 1848 was Nederland nog een land van armoede, met twee miljoen minder bedeelden, landarbeiders en handwerkers die in sloppen en plaggenhutten woonden. Aan het eind van de negentiende eeuw waren we redelijk geïndustrialiseerd, een constitutionele monarchie onder koningin Wilhelmina, met een voorzichtig begin van sociale wetgeving en kortere arbeidstijden. De wet op de kinderarbeid werd in 1874 ingevoerd en de leerplichtwet in 1901.

In de schilderkunst traden de impressionisten op de voorgrond – Mesdag, Jacob en Willem Maris, Mauve. Halverwege de eeuw werd de poëzie nog vaak beheerst door de dominees en de onderwijzers die het schrijven van verzen als hobby bedreven; met de beweging van de Tachtigers (Kloos, Van Eeden) werden poëzie en proza de 'allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie'.

De Max Havelaar verscheen in 1860, Eline Vere in 1889. In de bouwkunst heersten de neo-stijlen, en de muziek kwam vooral uit Rusland – Tsjaikowski en Borodin – en uit Duitsland – Bruckner en Wagner.

Ook in wetenschappelijk opzicht begon de wereld weer overeind te

Contacten met de plaatselijke overheid samenvatting notulen

20 Juli 1852: verzoek aan de gemeenteraad om hondenbelasting in te voeren.

21 Dec. 1852: daar geen antwoord is ontvangen besloten een copie in het afdelingsarchief te plaatsen.

16 Augustus 1853: opnieuw bij de raad er op aandringen tot het verminderen van het aantal loslopende honden. Men zou als middel kunnen aanwenden het opleggen van een belasting op deze dieren. Terwijl tegelijkertijd de bezwaren tegen dit middel in het rapport van B & W kunnen bestreden worden. Een commissie ad hoc wordt benoemd.

dd 20 September 1853: er is nog geen brief over de belasting op honden uitgegaan. De meerderheid verklaart zich vóór inzending.

8 Sept. 1857: conflict met afdeling en de stadsdoktoren in de gemeenteraad :gevraagd wordt naar verbetering van de geneeskundige armenverzorging.

20 Oct. 1885: willen de burgemeester forceren tot aankoop van een desinfectie-oven.

15 Jan. 1889: ...géén besmette vrouwen aangetroffen...

17 Febr. 1891: schrijven van B & W over de aanstelling van een bevoegd geneesbeer... dat zij de mening van de afdeling niet steunen... men zal informeren in Amsterdam naar de benoeming van een politiearts...

21 Apr. 1891: ...besluiten een brief naar B & W te formuleren over de aanstelling van een gemeentegeneesbeer... het is beter de artsen te honoreren...

Nog eens de honden

13 Maart 1894: iemand is gebeten door een hond... niet op te sporen... aan B & W berichten dat er veel loslopende honden zijn... het muilkorven is nodig.

Jaarverslagen B & W aan de gemeenteraad van Haarlem

1851

... met dankbaarheid mogen wij erkennen dat de algemene gezondheidstoestand der ingezetenen dezer gemeente in de afgelopen jaar-kring gunstig is geweest. Wij zijn bevrijd geweest van beersende en besmettelijke ziekten. Aan het vaccineren van kinderen wordt voortdurend de hand gehouden.

De gasthuizen onder dezelfde regenten zijn in goede toestand. ... In het St.-Elisabethgasthuis 215 patiënten te weten 83 mannen en 132 vrouwen. Er overleden er 26. In het Buitengasthuis 24 mannen en 35 vrouwen onder wie 15 krankzinnigen tijdelijk overgeplaatst van het krankzinnigengesticht Meerenberg.

Aantal inwoners: 26.713, sterfte: 663.

1855

De gezondheidstoestand staat ver achter bij die van het vorig jaar, zowel wegens influenza en cholera als een grotere sterfte onder bejaarden en kinderen ... tachtig van 60 jaar en ouder, negentig kinderen beneden het tiende jaar en 241 tot drie maanden. ... In oktober 46 personen met cholera asiatica van wie 28 overleden.

Verreweg het grootste gedeelte der in Haarlem aangetaste personen behoorde tot de zeer armoedige klasse en bewoonde de oostzijde der stad aan de overkant van het Spaarne in dezelfde buurt in welke in vroeger jaren de ziekte het meest was waargenomen. Na oktober ver- toonde de ziekte zich niet meer. De mazelen die onder de mingegoe- de klasse waren begonnen, breidden zich tot onder de meer welge- stelden uit.

Aantal inwoners: 28.796, sterfte: 865.

1890

Op aanvraag der medici werden vier woningen waar besmettelijke ziekten heersten ontsmet, ook het lijf- en beddegoed. De kosten belie- pen f 29,23.

... Behalve de stremming die de influenza schier overal in de dage- lijke gang van zaken teueegbracht, is het aantal slachtoffers geluk- kig niet groot.

Aantal inwoners: 52.120, sterfte: 947.

krabbelen. De natuurkunde maakte grote vorderingen, vooral aan de Leidse universiteit, waar grootheden werkten als Van der Waals, Kamerlingh Onnes en Lorentz.

Straatverlichting, schone straten, auto's en al die zaken waaraan wij zo gewend zijn, waren er nog niet in het tweede deel van de negentiende eeuw. De eerste bruikbare auto werd pas in 1885 door Karl Benz ontworpen.

De dokter legde al zijn bezoeken te voet of per koetsje af. Hij werd meestal gewaarschuwd door de dienstbode – telefoon bestond niet. Ook deed hij nog vrijwel alles zelf, van bevallingen en gecompliceerde beenbreuken tot blindedarmoperaties.

De vakliteratuur kwam vooral uit Duitsland en Frankrijk; Engelse bladen waren nog weinig in tel.

Hygiëne

De kwaliteit van het drinkwater is al sinds de Middeleeuwen het grote stadsprobleem geweest. Schoon water werd met waterschuiten naar de stad vervoerd en door waterboeren uitgevent. Ook werden putten geslagen naar grondwater, maar die waren door de vervuiling van industrie en beerputten al snel onbruikbaar – toch werden ze nog wel gebruikt, niet altijd voor drinkwater, maar wel voor het schoonmaken van groenten, het slachten van kippen en het bereiden van deeg. Het kwam voor dat gootsteenwater en ook beerputwater uit de huizen door gescheurde wanden in de putten terugsiepelde. Het drinkwater vormde dan ook een grote bron van besmetting, met als bijvoorbeeld de cholera. In 1855 sprak de Engelse arts Snow zijn eerste vermoedens hierover uit, maar de weerstand tegen deze gedachte was groot.

Overall deden de grachten dienst als open riool, en stank en ziekten waren het onvermijdelijke gevolg. In 1860 begon Haarlem grachten te dempen en werd een eerste ondergrondse riool aangelegd.

Algemeen bleven de tonnen waarin de faecaliën werden gestort. De tonnen werden 's nachts stiekem in de grachten gelegegd, tot in 1878 het wisseltonnenstelsel werd ingevoerd: de zogenoemde Boldoot-wagens kwamen de tonnen legen. Hiermee meende het gemeentebestuur aan 'alle eischen der gezondheid beantwoord te hebben.'

Op de vergadering van 18 november 1884 ontstond een discussie over het toezicht op deze zaken en de doktoren besloten het aan het Staats-

toezicht over te laten. In 1893 wilden de Haarlemse artsen, in verband met de dreigende cholera-epidemie, de tonnen van huisnummers voorzien, opdat ze niet meer van huis tot huis gingen. Ook dienden de mestvaalten tweemaal per week te worden opgeruimd en de riolen doorgespoeld met carbolzuur.

Armenzorg

De armenzorg bestond in Haarlem al zeker in het jaar 1300. Er was toen een fonds 'de Heilige Geest' dat uitkeringen verschaftte in nood. Het fonds kreeg zijn geld uit legaten en giften van rijke Haarlemmers. Vrijwel alle Haarlemse ziekenhuizen vonden hun oorsprong in de middeleeuwse caritas: herbergen (gasthuizen) werden onderdak voor armen en zieken en later verpleeg- en verzorghuis.

Voor al in de achttiende eeuw steeg het aantal armen zeer sterk. In de Franse tijd werden 'armenfabrieken' gesticht om de armen te werk te stellen, maar deze waren geen groot succes door gebrek aan afzet. Ook in de negentiende eeuw heerste armoede overal, zowel op het platteland als in de steden. De woonomstandigheden waren erbarmelijk. De in 1854 onder Thorbecke tot stand gekomen arbeiderswet bracht niet veel verandering. In de geest van de liberale beginselen werd de zorg voor armen allereerst overgelaten aan het particulier initiatief: de regering hield zich afzijdig.

In 1888 werd de vereniging 'Weldadigheid naar Vermogen' opgericht, nog steeds bedoeld ter verlichting van de zorgen der armen. De overheid kende het Burgerlijk Armbestuur – een raadscommissie onder voorzitterschap van de burgemeester of een wethouder – dat uitkeringen verstrekte.

De armen zelf zagen een beroep op dergelijke instanties als een vernedering, te meer omdat ze voor het bestuur hun hele niet-hebben en -houden moesten aantonen. Wie steun wilde, moest van welhaast smetteloze levenswandel zijn. Dit werd uitgebreid bekeken door de commissies, ook nadat de steun was toegekend. De steun ging meestal in natura, zodat de 'uitkeringsgerechtigde' het gekregen geld niet meteen aan drank kon uitgeven.

De armen hoefden niet te betalen voor geneeskundige hulp: er was een stadsdokter.

Notulen geneeskundige armenzorg

uitvoering naar Verdoorn: 22% gemeentelijk en kerkelijk, 41% ziekenfondsen, 36% particulier

Uit 'den Haag werkt'... de brieven waarin geschreven werd dat de kinderen der armen bedeed werden met schoenen, ondergoed en nemden doen vandaag nogal huichelachtig aan. Dat er ook zoiets was als speelgoed kwam niet in hun hoofd op!

15 Juli 1851: ...moeten een rapport opstellen over de inrichting en het al of niet voldoende functioneren van de geneeskundige armenpraktijk.

21 Oct 1851: het rapport aangaande de behandeling der armen...

21 Nov 1854: ...leest de uitvoerige schets van de wijze waarop in Haarlem de geneeskundige armenverzorging gebeurt. Dit voorlopige rapport zal door hem in gewijzigde vorm worden aangeboden aan 'de commissie geneeskundige politie'.

15 April 1856: komt ter sprake de berziening van het reglement omtrent de geneeskundige armenbehandeling hier ter stede, die volgens de gemeenteraad moet plaats hebben. Zij wenscht te bespreken of de afdeling zich daaraan zal laten gelegen liggen. Het voorstel wordt aangehouden.

*21 April 1857: ...wijst op de verandering in de geneeskundige armenzorg ten gevolge van het onlangs in de Raad genomen besluit. Wijst op mogelijkheid dat door de kring een algemeen ziekenfonds wordt opgericht geschoeid op de leest van het Amsterdamsche.
Op 19 mei 1857 wordt een commissie opgedragen een volledig reglement op te stellen.*

8 Sept. 1857: ...discussie over de stadsdoktoren en de gemeenteraad...

16 Mrt 1858: aan de afdeling Groningen zal worden kennis gegeven dat een collega zich beschikbaar stelt om de commissie tot onderzoek naar de geneeskundige armenzorg daar behulpzaam te zijn.

Ziekenfondsen

De Ziekenfondsen ontstonden in de tweede helft van de negentiende eeuw. Zij zijn de opvolgers van de 'gildebussen' waaruit leden van gilden werden gesteund in tijden van nood. De gilden moesten in de Franse tijd verdwijnen.

De eerste 'ziekenbussen' waren particuliere ondernemingen met een duidelijk winstbejag. De geneeskundige kant van de zaak lag in handen van de geneesheren, die overigens vaak meer dan één fonds bedienden.

De bussen keerden, rond 1850, aan mannelijke leden een bedrag uit van vijftig cent per ziekte dag en aan alle leden een bedrag van dertig tot vijftig gulden bij overlijden. De leden kregen gratis medische behandeling en medicijnen. Voor een visite van de geneeskundige moesten ze echter dertig cent betalen.

De contributie bedroeg rond de twintig centen per week voor het gezinshoofd en twaalf en een halve cent voor vrouw en kinderen.

De dokter zelf kreeg een honorarium van een tot anderhalve gulden per lid per jaar. Dat was niet veel, vandaar dat veel dokters op pad waren voor verschillende bussen. Met hun eigen 'particuliere' praktijk erbij liet dat niet veel ruimte per patiënt.

De directeuren van de bussen verdienden beter. Hoe groter de bus, hoe meer zij verdienden. Hun inkomen kwam, bij een gemiddeld aantal fondsleden van 52.000, neer op een vrij riant jaarinkomen van 31.000 gulden.

Oprichting van het eigen ziekenfonds

In de notulen van 19 november 1850 werd een ziekenbus die niet 'onder directie van doktoren' stond, afgewezen. Twee jaar later werd er een commissie ingesteld die de oprichting van een ziekenbus moest voorbereiden, maar begin 1853 werd besloten van oprichting af te zien totdat de stedelijke verordening op de geneeskundige behandeling van de armen was berzien.

In 1857 kwamen de plannen voor het ziekenfonds opnieuw ter sprake, en na nog twee jaren en enkele vergaderingen waren volgens de notulen van 8 juni 1858 'alle voorbereidende maatregelen genomen'. Maar de apothekers lagen dwars. Oprichting van een ziekenfonds zonder apotheker was genoegzaam onmogelijk, zo werd gezegd. Slechts twee apothekers leken wel tot – officieus – overleg bereid.

De ongecontroleerde en uitsluitend commerciële ziekenbussen leidden binnen de kortste keren tot wantoestanden. Een stroom klachten kwam los. 'Wat ik in sommige apotheken voor de bus heb zien afgeven, wordt op de veeartsenijschool nog niet aan paarden gegeven,' zo moet een Utrechtse hoogleraar hebben opgemerkt.

Vooral vanuit de arbeidersbeweging werden coöperatieve fondsen opgericht. Op initiatief van de afdeling Haarlem werd in 1859 het eerste Haarlemse ziekenfonds opgericht, het Algemeen Ziekenfonds voor de Werkende Stand.

Het Buiten-gasthuis aan de Schotersingel door F.A. Milatz. Circa 1800. (GAH)

Het Gasthuis voor besmettelijke ziekten 1857-1876*

In de vorige eeuw kwamen besmettelijke ziekten herhaaldelijk voor. Twee van de belangrijkste waren cholera en pokken. Cholera trad op in epidemieën, waarbij de sterfte dikwijls zeer groot was. Eén van de ergste cholera-epidemieën in Haarlem was die van 1849 waarbij 233 patiënten *

* zie Haarlem Jaarboek 1971 (O.H. Dijkstra).

overleden. Ook in andere steden kwam cholera regelmatig voor. Vooral Leiden werd in de jaren 1859 en 1866 zwaar geteisterd. In het laatste jaar leden hier 1324 patiënten aan cholera van wie 881 stierven.

Wanneer een cholera-epidemie in aantocht was, richtten de meeste steden een noodziekenhuis in. In Leiden was dit de Lakenhal en in Amsterdam het Binnengasthuis. Haarlem had geen uitgesproken gasthuis voor besmettelijke ziekten. Wel had Haarlem het Buiten-Gasthuis aan de Schotersingel, het vroegere leproos- pest- en dolhuis.

Maar aangezien hier sinds 1856, na de wet van 1854 tot regeling van het armenbestuur, gemeentelijke en diaconale armenzorg gescheiden werden, kreeg dit Buiten-Gasthuis een tweeledige bestemming. Het was reeds ziekenhuis, hoofdzakelijk voor besmettelijke ziekten en werd ook nog armhuis. Het heette voortaan dan ook: Stadsarmen- en ziekenhuis. Wel was het met de komst van de armen uit het voormalige diaconie- en aalmoezeniershuis enigszins uitgebreid, maar de gemeente achtte het toch ongeschikt om in tijden van epidemieën als opvang te dienen waardoor het een dubbele functie zou krijgen. De sterfte in het ziekenhuis was ook zonder dat al groot.

Het liefst had de gemeente gezien dat het St. Elizabeth's of Grote Gasthuis deze patiënten in tijden van nood zou opvangen en zo mogelijk ook de andere patiënten uit het Buiten-gasthuis. Bovendien zou dit financieel voordeel voor de gemeente opleveren aangezien de verpleging in genoemd ziekenhuis, althans voor Haarlemse armlastigen, kosteloos was. Maar de regenten stonden dit niet toe. Zij vonden dat de verpleging van besmettelijke zieken niet tot hun taak behoorde. Bovendien was dit ziekenhuis ook niet geschikt voor besmettelijke ziekten. Het was klein en de verpleging was niet erg goed. Er was gemis aan orde, zindelijkheid en reinheid. (rapport deskundigen 1869)

De gemeente moest dus omzien naar wat anders. Toen zich in 1857 een geval van cholera voordeed, werd in allerijl de voormalige infirmerie aan de Kraayenhorster Gracht, die sinds 1856 leegstond, ingericht als Gasthuis voor Besmettelijke Ziekten.

Er werden wat verbeteringen in aangebracht, er werd een conciërge aangesteld terwijl zijn vrouw verzocht werd het nodige huisraad te kopen. Een interne geneeskundige is er nooit aan verbonden geweest. Het heeft nooit een officiële naam gekregen. Ook patiënten met mazelen, roodvonk en andere besmettelijke ziekten konden er verpleegd worden. Veel gebruik is er niet van gemaakt, zelfs niet in 1858 toen er 100 gevallen van pokken in de stad voorkwamen.

In 1861 had men het bijna weer opgeheven, toen de minister van oorlog aan het gemeentebestuur vroeg om ruimte ter beschikking te stellen voor de kazernering. B. en W. zagen hier wel voordeel in en besloten in principe dat, mocht er een besmettelijke ziekte uitbreken, de patiënten wel ondergebracht konden worden in de paardestal van het Leidse veer aan het Zijlhek. De trekschuitdienst op Leiden was inmiddels toch opgeheven. Hiertegen kwam protest van de medici. De stal had in 1849 ook al als choleraziekenopvang gediend en was volkomen ongeschikt gebleken. De zaak ging echter niet door omdat de minister de beschikbare ruimte te klein vond.

Van dit Gasthuis voor besmettelijke ziekten blijkt nog een inventaris van de toen dienstdoende conciërge te bestaan.

De verzorging van de patiënten berustte aanvankelijk bij de conciërge die op grond van verdienste later de naam 'ziekenvader' kreeg en zijn vrouw die van 'ziekenmoeder'.

Later werd hij in zijn werk bijgestaan door drie mannen en drie vrouwen. Erg bruikbaar waren deze, zo blijkt uit de stukken, echter niet.

In 1875 deelde het St. Elizabeth's Gasthuis mede dat de bouw van hun nieuwe afdeling voor besmettelijke ziekten zover klaar was dat zij met ingang van 1 januari 1876 patiënten konden opnemen.

Bij besluit van de gemeenteraad van 26 januari 1876 werd dit Gasthuis voor besmettelijke ziekten met ingang van 1 april 1876 opgeheven.

3. De dagelijkse praktijk

Inleiding

Het terrein van de praktizerend geneesheer omvatte aan het eind van de vorige eeuw nog de volledige genees-, heel- en verloskunde. Met 'huis-arts' werd letterlijk bedoeld de dokter van het huis inclusief het dienstpersoneel.

Specialisten waren aanvankelijk slechts de medici die een speciale interesse hadden voor een bepaald onderdeel van de geneeskunde. Aan het eind van de eeuw merkte de voorzitter in zijn jaarrede op dat er een toename was van jonge artsen die zich hadden gespecialiseerd, en hij noemde met name otiaters, psychiaters, chirurgen, ophthalmologen en een paleontoloog.

In dit hoofdstuk komen enkele 'specialismen' naar voren, ingedeeld naar moderne opvattingen. In de notulen werden alle kwesties min of meer door elkaar behandeld.

Inwendige geneeskunde

In 1851 troffen we een geval aan van drie patiënten uit één familie. Eén bloedde 24 uur na het trekken van een kies: dit werd tot staan gebracht met pluksel en gummi arabicum. Een ander bleef vier dagen bloeden, eveneens na het trekken van een kies en een derde bloedde zeer lang nadat een bloedzuiger op de dij was gezet.

Op 15 maart 1853 werd in het Elisabeth Gasthuis een man in halfbewusteloze toestand opgenomen met een herhaling van erysipelas facialis (wondroos). Bloedzuigers en ijsomslagen werden aangewend en na enige dagen kwam het bewustzijn terug.

In datzelfde jaar werden twee gevallen van delirium tremens door alcoholmisbruik gemeld. De slachtoffers werden met opium behandeld en bij beiden werd 'des zelfs roem bevestigd'.

Wormen waren een regelmatig terugkerend probleem. In 1884 meldde een arts dat bij een patiënt na toediening van santonine, honderd ascariden tevoorschijn kwamen. In 1887 werd erop gewezen dat er veel gevallen van lintwormbesmetting waren. Twee kregen bijzondere vermelding: bij een veertigjarige man verdween de melancholie toen hij van zijn lintworm werd afgeholpen, bij een ander werden zes lintwormen uitgedreven.

Op 14 maart 1893 besprak de vergadering vier gevallen van *suikerziekte*. Twee patiënten waren overleden, twee waren genezen met een streng dieet en Vichy-water. Men herkende de sterke acetonlucht en kon het suikergehalte in de urine vaststellen. De genezingen werden toegeschreven aan het feit dat men met lichte gevallen te maken had gehad. Tien jaar eerder werd een suikerziekte behandeld met jodoform, ook bij die behandeling daalde het suikergehalte in de urine.

Het behandelen van *longontsteking* 'volgens de Weense school', zonder aderlatingen, kwam in 1851 ter sprake. In 1853 werd gemeld dat pneumoniëën met aangezichtspijnen goed waren behandeld met kinine en in 1885 sprak men over een pneumonie zonder de bekende crisis; bij punctie kwam zes liter pus te voorschijn. In het jaar 1888 zag men in vier weken tijds vijf gevallen van croupeuze pneumonie waarvan drie met dodelijke afloop.

Op twee opeenvolgende vergaderingen in 1893 werden exsudatieve pleuritiden – natte pleuris – vermeld. In het eerste geval gaf punctie 3750 gram vocht, in het andere geval kwam het tot ernstige complicaties: trombose in hart en been.

In 1878 behandelde men een *borstliesontsteking* met digitalis en kaliumacetaat, vier jaar later probeerde men het met een desinfecterende chloor-zink-oplossing.

Bij het bespreken van de heersende ziekten noemde men vaak de *intermitterende koortsen*. Bij malaria gaf men kinine, vanaf 1880 ook als injectie. In 1883 werd een nieuw anti-koortsmiddel op de markt gebracht: Kairine.

Een bloedspuwing bij een quartana-vorm van malaria, een nierbloeding en een neusbloeding gaven aanleiding tot de opmerking dat kinine mogelijk bloedstelpend zou werken. Het was de geneesheren uiteraard opgevallen dat veel malariagevallen uit de Haarlemmermeer kwamen, en zij vroegen zich in 1852 dan ook af welke invloed de juist voltooide drooglegging op het verloop van de ziekte zou hebben.

In 1853 bleek malaria echter nog steeds veel voor te komen in de omgeving van de Haarlemmermeer.

Andere besmettelijke ziekten die werden genoemd waren waterpokken, roodvonk, kinkhoest en enkele gevallen van encephalitis.

In 1892 nam men in één gezin drie gevallen van leverontsteking waar. In de vergadering van 20 december 1887 werd een voordracht gehouden over de febris intermittens hepatica, waarin het vermoeden werd uitge-

sproken dat zich een koortsopwekkende stof in de galwegen ontwikkelde.

Voor *bloedarmoede* kende men de ijzerbehandeling; in 1884 stelde één der leden de vraag of iemand bekend was met het innemen van dierlijk bloed zoals dat in Rotterdam werd gedaan. Niemand wist hiervan. In 1888 werd opgemerkt dat in de Meerpolder een bron was met ijzerhoudend water, staalwater genoemd. De apotheker Looimeijer was bereid monsters aan de leden te geven.

‘*Echte reumatiek*’ werd besproken in 1878, met de mededeling dat natriumsalicylaat met goed gevolg werd toegediend. In 1889 luisterden de aanwezigen naar een lezing over de koortswerende werking van het chemische antifebrine bij infectieziekten. Het was volgens de aanwezigen de vraag of koortswering wel verstandig was: koorts heeft immers een heilzame werking. Koudwaterbehandelingen gaven een bewezen vermindering van de sterfte en men bleef zeer gereserveerd over de nieuwe stof. Kinine bleef de voorkeur houden.

Tweemaal werd een *tropische ziekte* herkend: filaria in de voetzool van een zesjarige jongen die juist uit Nieuw-Guinea was gekomen en een patiënt met lepra werd ter vergadering getoond.

Toxicologie

De oorzaken van vergiftingen zijn in de laatste helft van de negentiende eeuw over het algemeen niet gelijk aan die welke wij nu vinden.

In mei 1850 was er sprake van dysenterie na het eten van gekleurde suikererwtten. In november 1852 deed één van de dokters het voorstel om het publiek te waarschuwen, voor het gebruik van suikergoed, met het oog op het naderende Sint-Nikolaasfeest, maar dat werd door de vergadering verworpen. In december 1885 werden enkele gevallen gemeld van vergiftiging door balletjes en ander snoepgoed. Men zou de fabrikant schrijven dat het zwavelzuur, dat gebruikt werd voor het maken van de kleurstof, veel arsenicum bevatte.

Loodvergiftiging is de bekendste beroepsziekte. In 1853 werd gesproken over een lettergieter die al lang aan hevige en hardnekkige hoofdpijn leed. Op een vrijdag was hij in slaap gevallen en pas de zondag daarna weer ontwaakt. Hij gaf sputum op en men vermoedde dat hij aan een pa-

„Den deugd, wonderbaare uitwerking en genesingskracht, is van zoodanige natuur dat zulks alomme bekend is en derhalve onnodig er in 't breede van te melden“.

Opregte Haarlemmer Olie

(Medicamentum Gratia Probatum)

April 1672. De Haaslemse pooster Claes Tilly is zoals elke avond weer druk bezig in zijn „laboatorium“ aan de Achterstraat n. 13. Claes Tilly is een keud als een van de vele kweekalvers die met hun, volgens de vandaagde, drankjes, zalpjes en pillen in die tijd een naam hebben gemaakt. Hij was hij in overtuiging, maar zolang hij tot gevolg hadden en er geen gang aan.

Sinds hij de gr
tend en aldrijn
Geneeskunde Hij
Voor al zijn ont
wel identiek medic
staan een grooite in
Kontschacht men
ingewikkelde bereke
tot op heden nog ste
OPREKTE HAARLE

Claes Tilly's Haarlem is nog steeds, samengeste Terebinthum of terp verkregen uit insnijdingen men, en het bloedzuiverende Sulphur.

Gelijk nadat hij samengesteld brac succes op de markt daad een heilzame uit alle delen van nier-, gal-, of Haariem om door wondermiddel het te ontlopen.

Zijn zaakje breidt hij in 1696 zijn w. fabriek en, door

notulen 17 maart 1885: kinderen en wel drie uit één gezin met nierontsteking (nephritis) zonder roodvonk. Een collega maakte hem erop attent dat ook Haerlemmerolie een grond kan wezen. Het bleek waar zij kregen het gerefeld.

Het ging goed tot 1718. Door zijn succes afgunstig geworden collega-klwakzalen

brekingen der steen, zonder snijdingen
of lekkagies, schoon nogh zo verouderd.

Een eeuw geleden in
HAARLEM'S DAGBLAD
POPULAIR MEER EN MEER
WOENSDAG
21 MAART 1888

Het geslacht der fabrikanten van de Oprechte Haarlemmerolie is uitgestorven. Deze dagen overleed alhier in den hoogen leeftijd van 89 jaren Maria Katrina Tilly, de laatste afstammeling van Claas Tilly, uitvinder van genoemd de olie in 1698.

Door de Haarlemsche tramweg
maatschappij werden in 1887 ver-
voerd 422119 personen; de op-
brengst was f 36372 05

le Koning Tilly, welke naam tot den gehandhaaft is gebleven.

Geen schip voer nog uit zon
-zaam medicament aan boor
missionaris ging nog op reis vo
die enige flesjes had aangesch
de Noordkuip tot Zuid-Afrika,
die tot Noord-Afrika, van Rus

de fraaie halsgevel van het pand Antho-
niestraat (Achterstraat) nummer 13,
waar het bedrijf al 271 jaar is geves-
tigd

op de af langer be-
kende zwavelbale-
de door olieverf-
pers huis aan huis
wordt verkocht. Til-
ly, die zijn donker-
brune olie de La-
tijne naam Balsam-
mum sulfuris anisa-
tum heeft gegeven,
beweert een nieuw
recept te heben ver-
vaardigd dat alle an-
dere geneeskrachti-
ge olien overtreft.

ma C. de Koning Tilly
demmer Olie vervaardig
brengt.

Na dit vonnis kreeg de toestemming om, met uitzondering van de anderen, de naam Tilly overigens het eermerkteken in Haarlem te gebruiken. Het is wellettelijk besloten geweest aan de uitsprekende rechter te gebruiken. Zo was na apothekers wegens veroordeelden en later de firma's van Baarslaats het gebruik van de Oprechte Haarlemse wensche zich met de naam Tilly staan, om tegen de Oprechte Haarlemse vervaardigende producten voor goederen van de verkoper de geschrift is om zich met de naam Tilly. Aan dit artikel is de winst verboden reflecteerd, en met franco brieven, B, aan het bureau

Cornells werd in 1784 opgevolgd door Claes de Koning Tilly, die 50 jaar lang de leiding zou hebben. Veranderingen hebben daarna eigenlijk nooit plaatsgevonden. De nakomelingen van Claes de Koning hebben tot op heden het bedrijf van geslacht op geslacht voortgezet in de geest van de stichter/uitvinder. De fabriek is nog steeds (al 271 jaar!) gevestigd aan de Achterstraat (heet nu Anthoniestraat) nummer 13, waar een teldzaam authentiek interieur bewaard is gebleven. De bereiding geschiedt nog steeds volgens dezelfde methoden en hetzelfde schema, recept.

Een eeuw geleden in
HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAR VIEWS IN UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

ZATERDAG
7 JULI 1888

Aan het gemeentebestuur is vergoeding gevraagd door D. van Breemen, tot oprichting van een oliekerk (Haarlemmerolie) in het perceel aan de Lange Vlamingstraat, kad. sectie C. no. 2527.

Advertentie
Photographie J. Pörtzen, Ko
ningstraat 38. Opname instanta
née. Specialiteit in Kinderportrei
ten, onvergankelijke Portretver
grootingen. Het atelier is dage
liksch geopend bij elke weersge
steeldheid.

Van alle portretten, indertijd in Bingers Photographische Inrichting vervaardigd, zijn de platen tot nabestelling voorhanden.

ralysis pulmonum zou bezwijken. In september 1855 berichtte de voorzitter over een aanmerkelijke verbetering van de luchtverversing op de loodgieterij en hij nodigde de leden uit te gaan kijken om te zich overtuigen.

Al in 1851 werd de suggestie gedaan om alle medicijnen aan een kritisch onderzoek te onderwerpen. In 1853 deed een geneesheer verslag van vergiftiging van een kind van drie maanden ten gevolge van het zuigen aan een borst waarvan de tepel was ingemeerd met unguentum nitricum (argementum nitricum?).

Twee jaar later was er sprake van intoxicatie door het gebruik van twaalf grein herba belladonna in drie dagen. In 1879 en in 1882 werd vergiftiging gemeld door gebruik van acidum phenylicum.

Een kind nam in 1884 een slok oogdruppels (sulfas atropini) en overleed negentien uur later. Een volwassene deed hetzelfde vijf jaar later; hij kreeg zinksulfaat als braakmiddel en tannine als tegengif.

Op 17 maart 1885 vertelde een arts over drie kinderen in een gezin met nefritis zonder roodvonk; een collega maakte hem attent op de bijverschijnselen van Haarlemmerolie. De kinderen bleken die inderdaad regelmatig te krijgen.

Een van de kinderen overleed, en de afdeling besloot één en ander in de nieuwsbladen te publiceren.

In 1894 werd een zesjarig meisje ziek na het innemen van poeders van de apotheker. Het leek op een belladonna- of atropinevergiftiging. Hoewel de apotheker opgaf dat er apomorfine in de poeders zat, bleek dit niet het geval en de vergadering was hierover zeer ontstemd.

Heelkunde

De heelkunde heeft een lange, vooral militaire, voorgeschiedenis. Bij veldslagen waren 'wondbehandelaars' onontbeerlijk en zij stonden dan ook in hoog aanzien. Van 1822 tot 1865 konden militairen in Utrecht een eigen opleiding volgen aan een erkende medische school: de Rijkskweekschool voor Militaire Geneeskundigen. Deze officieren eerste klas waren bevoegde genezers. Eén hunner, de in Haarlem werkzame A. Matthijsen, ontwikkelde in 1852 het gipsverband voor beenbreuken. Dit werd besproken op de afdelingsvergadering van 25 mei en twee maanden later deed één van de leden verslag van een eerste geslaagde toepassing.

In de notulen van 1850 tot 1900 vonden we tachtig aantekeningen over heelkunde. Dertig daarvan betroffen een ongeval. Ook vonden we 34 vermeldingen van meer 'algemene' chirurgie waaronder 13 keer een ingreep bij gezwollen en 3 keer een ingreep bij een aangeboren afwijking.

Op de vergadering van 15 april 1890 verhaalde een geneesheer van een liesbreuk met versterf van de ingeklemde darm. Tijdens de operatie werd een stuk darm weggenomen, maar de naad hield niet en de patiënt overleed.

Op 20 september 1892 werden twee gevallen van een ingeklemde breuk 'met een zekere schroomvalligheid' ter sprake gebracht: beide patiënten overleden. De spreker verweet de behandelende geneesheren niets, maar droeg de gevallen ter lering voor: het waren verzuimde diagnosen.

Tijdens de vergadering van 18 april 1893 ontstond zich een discussie over het openmaken van de buik (laparotomie) naar aanleiding van het overlijden van een 75-jarige vrouw na de operatie. Er werd opgemerkt dat de technische kant van laparotomie niet erg gevaarlijk was, mits er voldoende voorzorgen genomen waren. Meer kritiek was er op het te laat inroepen van chirurgische hulp: daardoor werd de kans op succes ernstig verkleind. Aan het eind van de discussie kwam men toch nog even terug op de risico's van de laparotomie. Deze moesten zeker niet te licht worden opgevat; er moesten goede aanwijzingen voor de noodzaak tot opereren zijn en de narcose en de 'shock' moesten niet worden onderschat.

Blinde-darmonsteking kende men nog niet als diagnose. Men zag slechts de vervelende gevolgen van de niet-herkende appendicitis: buikvliesontsteking. In het jaar 1888 werden zelfs drie gevallen met dodelijke afloop binnen één familie gemeld. De kans om te sterven aan buikvliesontsteking lag rond de dertig procent.

Het 'steensnijden' was een vak apart. Maar van ouds was het een vak van niet-geneeskundigen; pas rond 1850 gingen de geneesheren zich met het 'steenlijden' bemoeien, getuige de vele vermeldingen in de notulen.

In 1883 werden bij een meisje van twaalf jaar blaasstenen verwijderd, met een korentang via de urinebuis. (Een korentang is een oud grijpinstrument, waarvan de tongen zijn voorzien van kerven in de vorm van een korenaar.) 'Het waren fosphaatstenen', zo werd vermeld. Op 15 september 1891 werden op de vergadering stenen getoond van vier en een halve en drie en een halve centimeter, afkomstig uit de blaas van een 75-jarige man.

In de laatste jaren van de eeuw werden stenen vooral operatief verwijderd. In 1888 werden bij een jongetje van drie jaar blaasstenen operatief verwijderd, in 1893 werd hiervoor een nier geheel verwijderd.

In het Teylers Museum is de verzameling nier-, gal-, en blaasstenen van professor Van Breda te bewonderen. Van Breda kwam zelf om ze de Haarlemse artsen te tonen op de vergadering van 18 oktober 1888.

Traumatologie

De traumatologie houdt zich bezig met de gevolgen van verwondingen. In die tijd vonden dertig van de tachtig chirurgische ingrepen plaats als het gevolg van ongelukken, de helft van deze dertig ingrepen betroffen fracturen (botbreuken).

Aardig is een opmerking in de notulen van 19 april 1854. Een gebroken hielbeen, dat gemakkelijk te verwarren is met een verstuite enkel, werd correct gediagnostiseerd doordat de arts de gang van zaken bij het ongeval goed betrok bij het stellen van de diagnose. Een waarnemend arts-assistent uit 1892 herkende de ontwrichting van de voet echter niet en zette de 'fractuur' in het gips.

Op de vergadering van 19 mei 1857 werd een in tweeën gebroken sprongbeen, een botje uit de voet, getoond. Het was operatief verwijderd nadat de bezitter een ongeluk met een rijtuig had gekregen. Ook knieschijven moesten het nogal eens ontgelden, meestal door de trap van een paard. Massage was de meest gebruikte en meest kansrijke therapie.

Op 28 mei 1878 ontstond zich een discussie over de behandeling van een open beenbreuk met een uitstekende splinter. De man was al twee dagen behandeld met ontstekingsremmende middelen – waarschijnlijk ichthyol – voordat hij in het Elisabeth Gasthuis werd opgenomen. Hij kreeg daar een gipsverband, dat echter na acht dagen weer moest worden verwijderd in verband met een ontsteking. Vier weken later werd het been boven de knie geamputeerd, en na acht weken overleed hij aan geelzucht door 'bloedvergiftiging'. De operateur nam zich voor geen gipsverbanden meer aan te leggen als er kans op ontstekingen bestond.

Andere ongevallen: een dertienjarige jongen kwam met zijn hand in een kamrad, de hand moest worden geamputeerd. Een bankwerker verwondde zijn rechterarm en kreeg een kunstarm – gewicht: één kilo. De schedel van een zeeman die al vier jaar met hoofdpijn liep, werd geopend (een

notulen 15 maart 1881: een 13-jarige jongen raakt met linkerhand in kamrad ... amputatie van een deel van de hand.

17 november 1885: ... met arm in een kamrad ... amputatie van onderarm ... kunstarm van ca. 1 kg.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIETIS VS. L. VERBODEN TOEGANG

ZATERDAG
31 MAART 1888

Donderdag namiddag omstreeks 3 1/2 ure is aan het Wilsonsplein de 9 jarige Jan Kloes, spelende in den Raamsingel gevallen; hij was reeds aan het zinken, toen hij met moeite werd gered door den agent van politie Hartog, die daartoe gekleed te water is gesprongen.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIETIS VS. L. VERBODEN TOEGANG

MAANDAG
31 OKTOBER 1887

Op sommige punten in de Haarlemmermeer worden veel baldadigheden gepleegd, vooral op dat gedeelte van den Ringdijk bij den Vijfhuizenweg en Nieuwemeer. Zoo werd dezer dagen geen pand gespaard; overal waren hekken uit den grond gerukt, glazen ingeworpen en watertonnen te water gesmeten.

Vrijdagnamiddag is zekere Hulsebosch, meesterknecht van de glazenwasscherij-maatschappij alhier, in de Groote Houtstraat nabij het Verwult van een ladder gevallen, waardoor hij inwendig is gekneusd. Hij is per vigilante naar zijne woning in de Cornelissteeg overgebracht.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIETIS VS. L. VERBODEN TOEGANG

MAANDAG
5 DECEMBER 1887

De heer D. uit Leiden, die Vrijdag op het land van den heer D. te Haarlemmermeer jaagde, wilde met behulp van een polsstok over een breede sloot springen. De polsstok brak en de jager viel te water. Onmiddellijk toegeschoten hulp redde hem wel uit het ongewenschte bad, maar het bleek dat hij zich ernstig had bezeerd, daar een onmiddellijk gehaald geneesheer behalve kneuzingen ook constateerde dat de heer D. een been gebroken had.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIETIS VS. L. VERBODEN TOEGANG

MAANDAG
14 MAART 1887

Gisterennamiddag is een 12-jarige knaap, werkzaam op de drukkerij van de heeren Enschedé alhier, met zijn rechter arm tusschen een persmachine geraakt, die daardoor werd verbruijzd en reeds des avonds in het Gasthuis overleed geworden.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIETIS VS. L. VERBODEN TOEGANG

WOENSDAG
28 MAART 1888

In de stoomgrutterij van den heer A. Verduyn, te Lisse, heeft een treffend ongeval plaats gehad. De stoker, L. de Graaf, had het ongeluk op zódanige wijze met de machine in aanraking te komen, dat hij binnen enkele oogenblikken een lijk was. Eene diep bedroefde weduwe met eenige onverzorgde kinderen blijven in kommervevolle omstandigheden achter.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIETIS VS. L. VERBODEN TOEGANG

DINSDAG
1 FEBRUARI 1887

Zaterdagnamiddag is een 16-jarig jongeling alhier bij het cricket spel gestruikeld en met het achterhoofd tegen een boom terechtgekomen. Hij is in bewusteloozen toestand in een woning gebracht en later per raderbaar naar de ouderlijke woning vervoerd.

Zaterdagavond is een bejaarde vrouw in den Kinderhuissingel alhier geraakt. De luitenant L., in de nabijheid woonachtig, snelde op haar hulpschrei toe en had het geluk haar te redden.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIETIS VS. L. VERBODEN TOEGANG

DONDERDAG
17 FEBRUARI 1887

Gisteren is een 36-jarige metselaar in het in aanbouw zijnde huis aan de Baan, hoek Kleine Houtweg, alhier, door een kuchtoker naar beneden gestort, waardoor hij kneuzende kneuzingen bekwaam. Met een rijtuig werd de ongelukkige naar zijne woning vervoerd.

notulen 17 oktober 1882: in de ziekenverpleging van freule Teding van Berkhout wordt vrouw opgenomen die van twee hoog uit het raam viel. 21 november 1882: ... de sopor is verdwenen maar zij is volslagen krankzinnig ...

1988

In vijftien jaar twee keer zoveel mensen na val opgenomen

UTRECHT (ANP) - Tussen 1970 en 1985 is het aantal mensen, dat in een ziekenhuis is opgenomen na een valpartij meer dan verdubbeld. In 1970 was dat aantal nog ruim 19 000, in 1985 al meer dan 40 000. Dat blijkt uit het Maandbericht Gezondheidsstatistiek van het Centraal bureau voor de statistiek.

De cijfers wijzen er op dat die toename gedeeltelijk is toe te schrijven aan de veroudering van de bevolking. Vooral oudere vrouwen kampen vaak met ontkalking van de botten, waardoor het skelet broos wordt. Een lichte val kan dan al lelijke gevolgen hebben: gebroken heupen of ledematen.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIETIS VS. L. VERBODEN TOEGANG

MAANDAG
28 NOVEMBER 1887

Gewoonlijk goed ingelicht, heeft een onzer correspondenten ons, buiten zijne schuld, een verkeerde mededeeling gedaan van het ongeluk, dat dezer dagen voor de rijtuigfabriek aan het Stationsplein alhier is voorgevallen. De persoon die bij den val zulke ernstige verwondingen bekwaam, H. Sadelaar Kensen, is niet dood doch bevindt zich in een betreurenswaardigen toestand. Reeds is men tot de amputatie van een der beenen van den gekwetste moeten overgaan en men vreest dat hij zijne verwondingen niet zal overleven.

opening van vier bij vier centimeter) en een vergroeid beenstuk werd weggenomen. De hoofdpijn verdween en na een half jaar kon de man weer gaan varen.

De heelkundige behandelde niet alleen ongelukken, ook opzettelijke verwondingen kwamen onder zijn ogen zoals steekwonden en pistoolschoten.

Op 16 september 1884 werd verslag gedaan van het geslaagd afbinden na steekverwonding van de halsslagader onder chloroformnarcose. In 1892 werd een man geopereerd na een steekpartij omdat men verwondingen aan het buikvlies vermoedde. Men ontdekte twee wonden in de dunne darm, die werden gerepareerd. Na zes dagen ging de toestand van de man snel achteruit en men besloot tot een nieuwe ingreep. In de buik kwamen een aantal verklevingen voor. Deze werden losgemaakt en ofschoon het slachtoffer daarna nog een longontsteking kreeg, genas hij voorspoedig.

In 1889 werd een man getroffen door een kogel in het voorhoofd. Men behandelde uitsluitend de wond, en op de vergadering van 19 november werd meegedeeld dat hij 'op dit ogenblik zeer wel' was. Minder succes had men bij een revolverkogel in de buik, zoals vermeld in 1892. Het slachtoffer werd pas vijftien uur na het gewelddadig treffen geopereerd. Hij overleed tien uur later. Eerder ingrijpen, zo meende de vergadering, zou een kans op een beter resultaat hebben gegeven.

Tumoren

Dertien van de tachtig chirurgische ingrepen betroffen goedaardige en kwaadaardige gezwellen (kanker).

De vroegste vermelding vinden wij in 1851, toen er een huidcarcinoom werd weggenomen onder algehele verdoving met chloroform.

In 1886 werd gediscussieerd over de borstamputatie van een vrouw met borstkanker. Het gevoel van de vergadering was dat in zo'n geval ook de okselklieren moesten worden verwijderd.

De tegenstelling tussen de 'snijdende' dokter en de anderen bestond ook al in de vorige eeuw. Op de vergadering van 16 september 1890 ontstond er een hevige discussie toen een chirurg een zeer zwakke patiënt met slokdarmkanker opereerde, terwijl duidelijk was dat de overlevingskans zeer gering was. De vrouw overleed op de operatietafel en de chirurg kreeg de wind van voren.

Verloskunde

Bij het rubriceren van de verloskundige opmerkingen die de heren geneeskundigen ter vergadering maakten, valt meteen het grote aantal op over de voorliggende moederkoek bij bevallingen, de 'placenta praevia'. Voedmeester De Waal Malefijt meldde op de vergadering van 13 december 1853 de vijfde van dat jaar. Door de placenta praevia wordt de baarmoederopening afgesloten en komt het bij de ontsluiting tot een ernstige bloeding, die moeder en kind bedreigt. Tegenwoordig kan het probleem vroegtijdig worden onderkend dankzij de echografie, zodat een keizersnede het leven van moeder en kind kan redden. Die operatie was honderd jaar geleden weliswaar niet onbekend, maar de risico's waren zeer groot.

Vroeger waren de vooruitzichten voor een bevalling bij placenta praevia niet best. Men trachtte de placenta te scheuren en het kind te draaien of te 'keren' tot de voetjes konden worden beetgepakt.

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN

ADVERTENTIEBLAD

VRIJDAG
4 NOVEMBER 1887

Naar wij vernemen zal waarschijnlijk aan de nagedachtenis van wijlen onzen stadgenoot den bekenden heekundige A. de Waal Malefijt hulde worden gebracht door het plaatsen van een eenvoudig gedenkteekeken op zijne laatste rustplaats, welk plan door eenige zijner vereerders en vrienden hier ter stede is opgevat. Mogen hunne pogingen tot het verkrijgen van de daarvoor benoodigde gelden met eenen gunstigen uitslag worden bekroond.

notulen 20 april 1880

... het is 40 jaar geleden dat A. de Waal Malefijt tot heel- en voedmeester werd toegelaten... stelt voor om namens de afdeling hem met dit feit geluk te wensen.

notulen 17 mei 1887

... de vergadering herdacht het overlijden van de Waal Malefijt

In 1850 probeerde men bij een placenta praevia een kind te keren. Het kind kwam levend ter wereld maar de moeder stierf na een week door bloedverlies en onverklaarde verschijnselen zoals: verlamming van het been, hoornvliesontsteking en blindheid. In 1853 werd een 'gewelddadige' verlossing met goede afloop verricht door De Waal Malefijt.

In 1885 scheurde de baarmoeder bij een kering. De moeder overleed na negentien uur.

In de notulen van 15 augustus 1854 vinden wij het verslag van een verlossing van een 42-jarige vrouw met een door Engelse ziekte (rachitis) vernauwde bekkenuitgang. 'Conjugata vera 3 par duim', zo wordt vermeld (een opening van zeven centimeter). De schedel van het kindje werd gespleten om doorgang mogelijk te maken, maar dat liep slecht af: de vrouw stierf achttien uur na de verlossing. Naar aanleiding van dit geval werd er gediscussieerd over de keus tussen keizersnede en schedelsplijten. Men vroeg zich af of een verloskundige in zo'n geval niet de hulp van een academisch gevormde 'medicinae doctor' zou moeten inroepen.

De vroedvrouwen en de geneesheren leken in Haarlem overigens op goede voet met elkaar te staan. Dat kwam wellicht ook door de goede opleiding die de vroedvrouwen in Haarlem kregen. Een staatje van 19 maart 1878 meldt dat de vroedvrouw 1083 keer hielp bij levendgeborenen en de verloskundige (geen arts) 217 keer. Van de levenloos geboren kinderen waren er 57 door vroedvrouwen en 13 door verloskundigen verlost. Toen de afdeling Rotterdam op 18 december 1883 berichtte over nalatigheid bij desinfectie en over de onreine kleren van vroedvrouwen, antwoordde de Haarlemse afdeling dat haar geen gevallen bekend waren van onachtzaamheid bij vroedvrouwen maar dat zij de waarschuwing wel ondersteunde.

Dat zo'n waarschuwing toch niet voor niets was, blijkt uit de notulen van 15 december 1885, toen enkele gevallen van kraamvrouwenkoorts werden gemeld waarbij steeds eenzelfde verloskundige de bevallingen deed. Een half jaar later was dezelfde verloskundige betrokken bij twee van de drie gevallen van kraamvrouwenkoorts. Steeds werd de inspectie gewaarschuwd.

Semmelweis had trouwens al in 1847 gewezen op de noodzaak van aseptisch werken in de kraamkamer; hier blijkt hoe langzaam zulke inzichten algemeen aanvaard werden.

De Waal Malefijt gaf de voorkeur aan keizersnede in plaats van schedelsplijting. Op 18 november 1879 vertelde hij van een vrouw met een rachitisch bekken en een dwarsliggend kind. De navelstreng was uitgezakt en de baarmoeder bij een poging tot kering gescheurd. De buik werd geopend en een groot kind werd 'ontwikkeld'. Bloedstolsels werden verwijderd, baarmoeder en buik weer gesloten en de vrouw herstelde spoedig. Drie jaar later was ze weer 'in positie'. Was een tweede keizersnede verantwoord? Op de vergadering van 17 oktober 1882 vroeg De Waal Malefijt de aanwezige geneesheren om hun mening; hij zou gaarne zien dat twee of drie leden van de vergadering met hem mee gingen om haar te zien en de behandelwijze voor te stellen. De voorzitter nodigde de he-

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN ADVERTENTIEBLAD

DINSdag

15 NOVEMBER 1887

Wonderlijke geboorte.

Te Heemstede is in den afgelopen nacht een dood kind met twee hoofden ter wereld gebracht. De beide hoofden bevinden zich naast elkander op de schouders en zijn met het aangezicht naar dezelfde zijde gekeerd. De kraamvrouw is naar omstandigheden vrij welvarend.

De heeren F.W. van Loenen, te Heemstede, en K.F. van Maas, te Haarlem, accoucheurs, verleenen adssistentie.

Advertentie:

De St. Nicolaas-étalage is in beide Magazijnen gereed. Wed. J.A. van Zijl, Korte Veerstraat No. 1, Lange Veerstraat No. 39-41. NB: Zie verder de algemeen verspreid wordende St. Nicolaascourant.

baby (2)

Nog een bijzondere geboorte: in een ziekenhuis in Teheran heeft een 28-jarige vrouw een kind met twee hoofden en drie armen gebaard. De moeder van het kind is in goede gezondheid uit het ziekenhuis ontslagen. De romp van de baby is uiterlijk normaal, afgezien van de korte derde arm. Inwendig zijn er twee harten, vier longen, een hoofdmaag en een secundaire maag. Ieder hoofd heeft een eigen zenuwstelsel, met twee ruggemeren die aan de basis van de nek bij elkaar komen. De bewegingen van het kind zijn niet harmonieus; als het ene hoofd huilt, kan het andere slapen.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN ADVERTENTIEBLAD

WOENSDAG

7 DECEMBER 1887

Door B. en W. dezer gemeente zijn voor 1888 benoemd tot deskundige voor het schatten der huurwaarden van de lokaliteiten waarin sterken drank in het klein wordt verkocht, de heer H. Scherpenhuisen, en tot tegenschatter de heer G. Schoevaart.

In het gesticht Calvarienberg te Maastricht heeft eene welgelukte, niet dagelijksche operatie plaats gehad. Aan een jongeling, die geboren werd zonder kuit- en scheenbeenen, zoodat zijne voeten onmiddellijk beneden de knieschijf waren vastgegroeid, werden op zijn verlangen de beide voeten afgezet om die door kunstbeenen te vervangen. De geamputeerde zal weldra hersteld het hospitaal verlaten.

Advertentie:

Dames doet uw voordeel. Uitverkoop van ongeveer 2000 paar eigengebreide Kousen en Ondergoederen, in de Brei-Inrichting, Kleine Houtstraat 124.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN ADVERTENTIEBLAD

WOENSDAG

4 APRIL 1888

Te Blerick bij Venlo is een kind geboren dat aan het achterhoofd een soort van mond en neus heeft. Het gezichtje is normaal gevormd. Het kind is gedoopt en gezond.

Te Oudeschoot (Fr.) had iemand een geit op de weekmarkt te Wolvega gekocht en deze in zijn woonplaats aan een paal gebonden bij het huis van een logementhouder. De geit geraakte los en verdween, zonder dat iemand wist waar ze was gebleven. Dit geschiedde den 14en Maart op een erg sneeuwachtige dag. Den 24n Maart kwam de geit weer levend te voorschijn; zoo lang was het dier ingesneeuwd geweest. Zij had dus in 10 dagen geen voedsel gehad en gedurende dien tijd de felle kou getrotseerd.

Tweehoofdige baby overleden

JOHANNESBURG (AP). — De Zuidafrikaanse baby met twee hoofden, die zaterdagavond werd geboren, is maandagmiddag overleden.

Het kind, een meisje, had twee hoofden, maar het lichaam en de ledematen waren normaal. Uit verder onderzoek bleek dat zij wel twee ruggemeren had en twee magen die uitmondten in een enkel darmstelsel. Het meisje had een hart en een paar longen.

De 21-jarige moeder maakt het goed.

ren Grippeling, Bakker en Frank uit om aan het verzoek van de heer Malefijt te voldoen. Zij verklaarden zich daartoe bereid en verlieten met de heer Malefijt de vergadering. Bij hun terugkomst werd bij monde van de heer Frank gerapporteerd dat er geen verschil van opinie bestond over behandelwijze, namelijk dat een actief optreden niet aangewezen was. De heer Malefijt zou later de afloop mededelen.

En op 14 februari 1893 beviel een meisje van zestien geheel alleen 'op het secreteet'. Zij had haar zwangerschap voor iedereen verborgen gehouden. Doordat de navelstreng scheurde, was er geen bloedverlies. Ook de na-geboorte verliep voorspoedig. Moeder en kind overleefden het kraam-bed.

Psychiatrie

In de oudheid werden geestesziekten dikwijls toegeschreven aan bezetenheid door goden of demonen, al bestonden er wel theorieën over lichamelijke oorzaken, bijvoorbeeld de verkeerde menging van lichaams-sappen. Tot ver na de middeleeuwen was psychiatrie in Europa niet veel meer dan demonologie.

Uitbanning van de duivel en heksenjacht waren aan de orde van de dag. Pas in de zeventiende eeuw kwamen de dolhuizen, waar krankzinnigen – weliswaar geketend – werden verzorgd. In de achttiende en negentiende eeuw ontstonden uit deze dolhuizen de gestichten en asiels, en halverwege de negentiende eeuw werd de psychiatrie een werkelijk medisch vakgebied.

In Haarlem werden krankzinnigen vanaf de vijftiende eeuw naar een speciale ruimte in één van de stadspoorten gebracht, en na de zestiende eeuw naar het Cellebroedersklooster. Over de nu nog bestaande inrichting in Santpoort schreef de journalist E. Gerdes in 1897 het boek 'Meerenberg en de krankzinnige', waarin een fraai beeld wordt opgeroepen van de verzorging in die tijd.

Men was, uiteraard, niet gespeend van psychologisch inzicht. Op de vergadering van 18 november 1851 werd een man beschreven die klaagde over een gebrek aan erectio penis. Na een 'bemoedigend' gesprek, zo meldt de arts, kon de man zich weer 'in het verkrijgen van het door hem gemiste vermogen' verheugen.

Ook het woord hysterie in de volkse betekenis – aanstellerij – komt enkele malen voor, bijvoorbeeld in de notulen van 13 januari 1853, toen een aangezichtsverlamming werd beschreven bij een vrouw die had gelo-

Een anoniem kunstenaar maakte in de 19e eeuw deze litbo van het Geneeskundig Gesticht Meerenberg; tegenwoordig het Provinciaal Ziekenhuis nabij Santpoort. (GAH)

geerd bij iemand met hevige krampen in het gezicht. De vergadering geloofde niet dat hier van echte epilepsie sprake was.

We troffen de geschiedenis aan van een 'imbeciel vrouwtje' met een 'melancholie' en een 'doodswens', in de notulen van 19 januari 1886. Eenmaal was zij in een vijver gesprongen maar gered, en daarna trachtte zij zich op het 'secreet' van het leven te beroven. Men vermoedde al dat zij scherpe voorwerpen inslikte. Op een dag kreeg zij koorts en buikpijn en stierf dezelfde avond. De sectie toonde aan dat het vermoeden van de artsen juist was: men vond in de maag een halve vork, het oor van een theekopje en twaalf stukjes glas en in de buik nog twaalf naalden en vier lange stopnaalden.

Hoe belangrijk het was dat de psychiatrie met de 'somaïsche' geneeskunst ging samenwerken, bleek uit de notulen van 19 december 1889, waarin een hysterische jonge vrouw met bloedarmoede wordt beschreven. De 23-jarige vrouw werd onder chloroform-narcose onderzocht. Er werd een gezwel in de buik gevonden, en bij operatie bleek dit tuberculeus te zijn. De buik werd weer gesloten zonder verdere ingrepen. Na zes weken was het oorspronkelijke gezwel verdwenen; toch vond men in het midden van de buik nog een zwelling.

Op de vergadering van 19 mei 1890 bespraken de aanwezigen een voorstel van het Hoofdbestuur om psychiatrie tot een apart, verplicht vak in de artsenopleiding te maken. Het voorstel kreeg veel bijval omdat 'een paralytiker een heel gezin kan ruïneren als deze niet herkend wordt' en omdat 'een stage van twee maanden bij de universitaire opleiding onvoldoende was'. Alleen in Utrecht, Leiden en Groningen waren universitaire opleidingen in de geneeskunde. De Leidse bestond sinds 1575, de Groningse sinds 1614 en de Utrechtse sinds 1636.

Op dezelfde vergadering werd ook de opmerking gemaakt dat 'veel patiënten een melancholie vertonen omdat zij de influenza niet hebben uitgevierd.' En op 17 maart 1891 merkte iemand op dat 'simulanten' niet alleen bij de keuring veel voorkwamen, maar ook op de ziekenzaal: daarmee probeerden ze op pensioen te worden gesteld.

Op 19 mei 1891 deed Jelgersma* uit Meerenberg – de belangrijkste figuur in de Haarlemse psychiatrie in die tijd – het voorstel om 'herkende misdadigers vroegtijdig op te sluiten om misdaden te voorkomen.' Hij voegde er echter aan toe dat er te weinig psychiaters waren om dit idee te verwezenlijken.

In een volgende vergadering, op 17 november 1891, beriep Jelgersma zich in een lezing hierover op het werk van C. Lombroso, die vijftien jaar eerder een verband had gezocht tussen uiterlijke kenmerken en misdadige inborst. In zijn voordracht, 'Over geboren misdadigers' gaf hij een uitvoerige verhandeling over degeneratie en degeneratieve psychosen. Hij was ervan overtuigd dat criminologie geen onderdeel van de psychiatrie moest worden: misdadigers waren een apart soort krankzinnigen. In de discussie die op zijn lezing volgde, werd door verschillende toehoorders opgemerkt dat krankzinnigheid veel voorkwam door de hoge eisen die de maatschappij stelde. Toen viel ook het woord 'toerekeningsvatbaarheid'. Stel bijvoorbeeld het geval van een hysterica die beweert zwanger te zijn. Als de geneesheer nu een abortus opwekt en de zwangerschap blijkt gesimuleerd, is hij dan strafbaar?

Tijdens de vergadering van 20 oktober 1891 werd gewezen op de geslaagde behandeling van nachtelijk bedplassen bij twee meisjes, van veertien en vijftien jaar oud. Eerst reageerden zij niet op behandeling tot het de dokter duidelijk werd dat masturbatie de oorzaak van het bedwateren was. Na een verbod op 'deze bezigheid' verdwenen de klachten.

* Gerbrandes Jelgersma
1885. Privaatdocent criminele anthropologie in Amsterdam.
vanaf 1899. Hoogleraar psychiatrie in Leiden.

Op 18 april 1893 werd op de vergadering uitgebreid verslag gedaan van een gerechtelijk onderzoek van een kindermoord. Men dacht dat het ging om een 'melancholie met dwangdenkbeelden' en pleitte voor vrijspraak op voorwaarde van opname in een krankzinnigengesticht. Hier werd de 'toerekeningsvatbaarheid' in de moderne zin ter sprake gebracht.

Neurologie

Eigenlijk bestond de neurologie nog niet als aparte wetenschap in de laatste helft van de vorige eeuw. De notulen zijn interessant omdat eruit blijkt hoe 'niet-gespecialiseerde' artsen met neurologische problemen omgingen.

In de ziekenverpleging van freule Teding van Berkhout – het latere Diaconessenhuis – was een vrouw opgenomen die van tweehoog uit het raam was gevallen, zo stond in de notulen van 17 oktober 1882. De vrouw kon niet meer spreken, de pupillen reageerden niet op licht, er kwam bloed uit haar rechteroor en ze was incontinent, maar niet geheel verlamd. In de volgende vergadering, van 21 november, werd gemeld dat de bewustzijnsverlaging was verdwenen, maar dat de vrouw nu 'volslagen krankzinnig' was. Opgemerkt werd dat haar linkerooglid omlaagging – een typisch neurologisch beeld van beschadiging van een zenuw bij een schedelbasisfractuur.

De notulen van 19 oktober 1886 gaven een uitgebreid verslag van een voordracht over beri-beri, een 'niet-besmettelijke ziekte door een a-specifiek gift dat zich in de bodem ontwikkelde'. Een lager organisme zou er mogelijk aan ten grondslag liggen.' (Na 1900 werd duidelijk dat beri-beri een gebrek aan vitamine B₁ is.) De zenuwstoornissen die bij beri-beri horen, eerst in de ledematen en later ook in de romp, had men al onderkend. In de vergadering van 16 november van hetzelfde jaar ging men nader op ziekten van de zenuwbanen in – genoemd werden onder meer kinderverlamming en bulbaire paralyse – en er werden namen genoemd als: Charcot, Kuszmaul, Duchenne en Leyden.

Op de vergadering van 17 september 1889 ten slotte werd de casus vermeld van een man die van grote hoogte was gevallen en daarbij zijn halswervels had gebroken. De man was 'voorspoedig' geopereerd waarbij de bogen van de derde, vierde en vijfde wervel werden weggenomen, maar de vergadering maakte toch de opmerking dat het wenselijk was dat er een chirurg-neuroloog werd gevormd, een specialist die zich alleen op dit terrein zou bewegen.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN ADVERTENTIEBLAD

DONDERDAG
21 APRIL 1887

De ziekenverpleging op de Nieuwe Gracht zal eerlang verplaatst worden naar een nieuw gebouw in de Hazepaterslaan, dat gesticht is door de freule A.J.M. Teding van Berkhout en dienen zal voor opleiding van ziekenverpleegsters en tot verpleging van zieken. Dit „Diaconessenhuis“ is prachtig ingericht. Het werd gebouwd door de aannemers, de heren J. van Ek en Zoon, alhier, onder toezicht van den heer F. Haitsma Mulier, ingenieur en architect.

Advertentie:

Gordijnen-Wasscherij. Alle soorten van Gordijnen, welke tot Dinsdags 12 uur gehaald of gebracht zijn, worden elken Zaterdag geregeld thuis bezorgd; alsook het wasschen en verlinten van Jalouzieën. Brauckmann, Klein Heiligland 42.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN ADVERTENTIEBLAD

WOENSDAG 31
AUGUSTUS 1887

Woensdag 31 Aug. ten 2 uur, zal de plechtige inwijding plaats hebben van het nieuwe Diaconessenhuis aan de Hazepaterslaan alhier, bestemd tot ziekenverpleging en uitzending van verpleegsters, gesticht door Mejonkvrouwe A.J.M. Teding van Berkhout.

Naar wij vernemen, zullen de bekende boekhandelaars P. van Cittert Zoonen, over eenige weken hun zaak overbrengen naar het perceel hoek Warmoesstraat en Spekstraat, waarvan zij door aankoop eigenaars zijn geworden. Zij zullen daar een flinken winkel openen terwijl hun tegenwoordig magazijn aan de Oude Groenmarkt tot pakhuis zal worden ingericht.

Advertentie:

Lange Raamstraat 1 (Vijfhoek). Groene Zeep, 13 Cents de 5 ons. Soda 2 Ct. de 5 ons, per 5 Pond 9 Ct. Zware Gerst 6 1/2 Cent de Kop, per 5 Kop 30 Cents. Kleine Mais 6 Ct. de Kop, per 5 Kop 27 1/2 Ct. Witte Suiker, de 5 ons 25 Cents, bij de 5 pond 24 Cents het pond.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN ADVERTENTIEBLAD

VRIJDAG
2 SEPTEMBER 1887

Woensdagmiddag te twee uren had de plechtige opening plaats van het nieuwe Diaconessenhuis in de Hazepaterslaan. Behalve vele belangstellenden waren de kerkeraden der Hervormden, Remonstranten, Christelijk Gereformeerden, Doopsgezinden en Lutherschen door afgevaardigden vertegenwoordigd, terwijl vele geneesheeren de plechtigheid bijwoonden. De directeur, ds. Creutzberg, las na opening met gebed psalm 121 voor, waarvan het eerste vers met begeleiding van een seraphine-orgel door de aanwezigen werd gezongen. Tot tekst voor zijne toespraak had hij gekozen 2 Kronijken 6 vs. 20: „dat uwe oogen open zijn dag en nacht over dit huis“.(...) De aanwezigen werden toen uitgenoodigd, het keurige en geheel naar de eisen des tijds ingerichte gebouw in oogenschouw te nemen, waaraan door de meesten werd voldaan. Alles werkte er toe mede dat men met eenen verheffenden indruk en met oprechte wenschen voor een bloei der schoone inrichting voor opleiding van diaconessen en voor ziekenverpleging, het gebouw verliet.

Diacones onthult naambord wooncomplex Hazepaterslaan

HAARLEM. — De 71-jarige Diacones, zuster Jantje Ram, onthulde gistermiddag de naam 'Buytenhout' aan de gevel van het nieuwe wooncomplex aan de Hazepaterslaan. Bijna alle koopappartementen zijn inmiddels in gebruik genomen.

Tijdens de toespraken werd teruggeblikt op het verleden.

Op de plek waar nu het nieuwe wooncomplex staat, stond van 1886 tot 1973 het Diaconessenhuis. Toen het ziekenhuispersoneel verhuisde naar het huidige gebouw aan het Spaarne in Heemstede, werd het ziekenhuis gekraakt. De krakers wil-

De gemeenteraad ging in augustus 1985 echter akkoord met het voorstel om het ziekenhuis te slopen en maakte daarmee een einde aan de verhitte discussies binnen de Haarlemse politiek. De krakers gaven een afscheidsfeestje, dat uit de hand liep en de laatste overgebleven ziekenhuispannen gin-

Lijkschouw

De berichten over secties bieden weer een geheel andere kijk op de problemen van de medicus practicus in de laatste helft van de vorige eeuw. Achttien vermeldingen vinden wij in de notulen over de lijkschouw. Een overzicht:

*

21 september 1852. Onderzoek bij een vrouw van 55 jaar toonde een maagkanker in vergevorderd stadium, terwijl zij nooit maagklachten of neiging tot braken had gehad.

*

13 december 1853. Een soldaat werd na enige dagen ziekte in de infirmerie gebracht, waar hij binnen een paar uur bezweek. Bij de autopsie viel vooral op dat het bloed zeer sterk was gedefibrineerd. Op de bovenzijde van de hersenen bevond zich plaatselijk exsudaat; het cerebrum en de medulla waren in een toestand van sterke vaatinjectie. Verder was alles normaal, een focus apoplectum bestond niet.

*

15 december 1857. Sectie op het cranium van iemand die zich door één pistoolschot van het leven had beroofd. Men vond slechts een opening in de uitwendige bekleedselen, maar bij het verwijderen daarvan werd in het achterhoofd een los beenstuk gevonden en in de achterste schedelholte bevond zich, tot verrassing van de onderzoeker een tweede kogel. De man moet zich dus twee keer op dezelfde plaats door het hoofd hebben geschoten.

*

18 mei 1880. Sectie op een drenkeling met epileptische insulten toonde kalkachtige afzettingen op de dura.

*

20 februari 1883. Bij sectie op een kindje, waarschijnlijk verwaarloosd, werd een pneumonie en chronische darmcatarre gevonden.

*

15 april 1884. Sectie van een plotseling gestorven, 75-jarige epilepticus bracht 3 tumoren in de longen aan het licht, waarschijnlijk kwaadaardig.

*

21 oktober 1884. Een oesophagus-stenose. Bij sectie werd een kwaadaardige woekering om luchtpijp en slokdarm gevonden.

*

16 maart 1886. Sectie op twee militairen. De één had een schot door het hart, de ander een kogel in de hersenen. Een duel zal beider einde hebben betekend.

19 oktober 1886. Sectie op iemand die een trap van een paard had gekregen. De darminhoud lag in de buikholte. Er was een perforatie ter grootte van een cent.

17 januari 1888. Sectie bij een *insania periodica* zonder imbecilitas.

16 december 1890. Een vrouw werd naar de politie gebracht omdat men dacht dat ze dronken was. Na medisch consult werd zij naar het Elisabeth Gasthuis vervoerd alwaar zij stierf. Sectie gaf hersenbloeding als oorzaak. De politie, zo zegt de vergadering, trof geen blaam, mogelijk wel de medicus. Aanbevolen werd een speciale geneesheer aan te stellen zoals dat ook in Amsterdam was gebeurd. Een voorstel daartoe werd aan burgemeester en wethouders gestuurd.

16 september 1890. Een vrouw met dyspepsie werd cachectisch opgenomen in het Diaconessenhuis en met toestemming geopereerd. Toch overleed zij. Sectie op de achtste dag na de ingreep gaf een vernauwde maag-ingang door een kwaadaardig gezwel. (Dit geval was op de vergadering aanleiding tot een stevige discussie over de ethiek van de chirurgische ingreep, zoals besproken bij het overzicht van de heelkunde.

15 september 1891. Een hydrocephalus internus door een tumor.

20 oktober 1891. Een thrombus in het been had losgelaten en was via de rechterkamer van het hart in de longen geraakt.

15 december 1891. Sectie toont een carcinoom van de maaguitgang aan.

20 september 1892. Bij sectie werd een naald in het hart gevonden.

14 februari 1893. Een sectie na zelfmoord. De causa mortis was een grote wond bij de hals, tot op de wervellichamen was de snede zichtbaar. Zou dit geen moord zijn? Kon iemand zichzelf zo diep snijden? Laag na laag was gekleefd, misschien met twee messen tegelijkertijd.

19 september 1893. Een man van zeventig opgenomen met als diagnose carcinoma aan de cardia met strictuur van de oesphagus. Sectie gaf een uitgebreide peritonitis door perforatie van de maagwand. De maag was vergroeid met de lever.

4. Het 'milieu exterieur'

Inleiding

Net als tegenwoordig hadden artsen in vroeger tijden niet alleen met patiënten en met elkaar te maken. Er dienden ook contacten met 'de buitenwereld' onderhouden te worden. De overheid hield toezicht, maar moest wel worden aangespoord tot het nemen van maatregelen.

Territorium-conflicten met verwante beroepsgroepen als apothekers en tandartsen moesten worden uitgevochten en kwakzalvers moesten worden geweerd. In dit hoofdstuk een greep uit de belangwekkendste problemen.

De apothekers

De relatie tussen artsen en apothekers leek tussen 1850 en 1900 een grote verandering te hebben ondergaan als wij mogen afgaan op de notulen van de Haarlemse geneeskundigen. In 1850 werden de apothekers nog hooguit beschouwd als veredelde kwakzalvers. In 1855 ontstond een stevig conflict tussen de artsen en de apothekers over de 'formulae' waarin de artsen het onderspit delfden.

Langzaam maar zeker veroverden de apothekers zich een plaats binnen de medische stand en gingen de belangen parallel lopen. Dit is een interessante episode voor sociologen.

De Haarlemse artsennijbereidkunde had overigens een naam hoog te houden. De Haarlemse farmacopee gold sinds het eind van de middeleeuwen als één van de fraaiste en beste in het land, en de kruidentuin aan het Prinsenhof was zelfs wereldberoemd, evenals de Haarlemmerolie.

In 1851 was er ogenschijnlijk een overschot aan apothekers; de doktoren drongen in ieder geval aan op vermindering van het aantal in de vergadering van 30 december. Men stelde een hoger tarief voor dat na een jaar of drie van goede beroepsuitoefening kon worden verlaagd.

De correcte aflevering van voorgeschreven medicijnen was natuurlijk altijd onderwerp van gesprek op de vergaderingen. In november 1852 werd geklaagd dat sommige apothekers kinine zouden vervalsen. In mei 1890 werden de artsen boos omdat op een recept 'afleveren volgens Dees' had gestaan en de apotheker 'volgens De Groot' geleverd had. Dit was onrechtmatig handelen, en de afdeling zou hierover een boze brief sturen aan de apothekersvereniging.

De vergadering van 20 november 1855 besloot dat men de in Amsterdam gebruikte 'formulae' ook in Haarlem zou invoeren. De Formulae gaven de apothekers aanwijzingen hoe zij hun medicijnen moesten bereiden. Op 18 december werd besloten alle apothekers een exemplaar te sturen, met de 'uitnodiging' zich hieraan vanaf 1 januari 1856 te houden. Binnen twee weken lag er een brief op tafel van de apothekers, die 'gewichtige' bezwaren hadden tegen de 'formulae'. De afdeling kon zijn exemplaren houden. Nog op oudejaarsdag kwamen de artsen hierover bijeen, en zij besloten invoering van de 'formulae' uit te stellen.

Op 15 januari werd een tweede brief voor de apothekers besproken. De apothekers zeiden dat de afdeling niet een bij de geneeskundige wetten erkend lichaam was, en dat zij de besluiten van de afdeling niet als bindend zouden beschouwen. Na een uitvoerige discussie besloten de geneesheren bakzeil te halen. Het bestuur zou de apothekers laten weten dat het Formulae-besluit werd ingetrokken.

De verhoudingen tussen de twee beroepsgroepen verbeterden daarna zienderogen. De oprichting van de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering der Pharmacie zal daartoe zeker hebben bijgedragen. Deze maatschappij vroeg in 1890 of de artsen er vooral op wilden letten hun patiënten alleen naar bevoegde apothekers te sturen. Op 19 april werd er gezamenlijk vergaderd, om te bezien of er maatregelen konden worden genomen tegen de verkoop van medicijnen door onbevoegden zoals b.v. drogisten. In mei 1892 stuurde de afdeling Haarlem van de NMP een bedankbrief aan de artsen voor hun medewerking. Men wilde het publiek waarschuwen voor gevaarlijke geneesmiddelen en zo mogelijk ook informeren over maatregelen tegen cholera.

In de notulen van 17 januari 1893 werd melding gemaakt van het voorstel voortaan éénmaal per jaar met de apothekers samen te vergaderen. Dit zou nuttig zijn om de band te versterken en in verschillende zaken in beider belang.

Helaas moest het bestuur, op 14 februari 1893, laten weten dat gezamenlijke vergaderingen niet mogelijk waren. Op de vergadering mochten alleen artsen komen. Het stond iedere dokter natuurlijk vrij een vergadering met de apothekers te organiseren, maar niet namens de afdeling.

Bovendien werd betwijfeld of er enig voordeel was aan gezamenlijke vergaderingen. Het belangrijkste argument was weer het bestrijden van de kwakzalverij. Men besloot de Vereniging tegen de Kwakzalverij te steunen.

Tandartsen

Over de afgrenzing van het gebied van de tandartsen vinden wij helaas maar weinig, alleen op 17 januari 1888 een opmerking dat er geen nieuwe tandartsen meer mochten worden opgeleid omdat de tandheeskunde tot de taken van de arts behoorde.

Op de vergadering van 15 april 1890 werd een voordracht gehouden over de slechte gebitten van de Nederlanders. De oorzaak hiervan, aldus de inleider, was de vermenging der rassen, met Spanjaarden, Fransen en de vele Duitsers. Bovendien, zo vervolgde hij, zullen ook de betrekkingen met Oost- en West-Indië hiertoe hebben bijgedragen. De smalle kaak was volgens hem afkomstig van de Fransen en de brede tanden kwamen van de Duitsers. De hierdoor ontstane disproportie was de directe oorzaak van het slechte gebit. Men vroeg zich af wat hiertegen te doen viel.

De onbevoegden

De strijd tussen 'bevoegden' en 'onbevoegden' zal waarschijnlijk duren zolang de term genezers blijft bestaan.

Controle op het doen en laten van genezers is er altijd geweest. De leden van gilden hielden elkaar al in de gaten. Later kwam het toezicht in handen van de overheid – de provinciale en plaatselijke 'Commissies van geneeskundig onderzoek en toevoorsigt'. Tegelijkertijd werd, in de wetten van Thorbecke op de geneeskunde (1865), uitgebreid ingegaan op de rechten en plichten van de bevoegde geneesheer, die voortaan de beschermde titel 'arts' mocht voeren.

In de notulen vinden wij twaalf vermeldingen waarbij van kwakzalverij sprake is.

Op 16 mei 1854 overleed een kind na behandeling door een apotheker, zonder dat er een geneeskundige bij was geweest. Besloten werd dit bekend te maken aan de plaatselijke commissie van toezicht. Op de volgende vergadering werd gemeld dat de betrokken apotheker een boete van vijftig gulden had gekregen.

Een (ongenoemde) medicus zou een charlatan genaamd Wendeling steu-

nen. De vergadering besloot een nota hierover aan het bestuur van de afdeling te zenden, die op zijn beurt één en ander kon doorgeven aan de geneeskundige raad. Op 15 januari 1889 werd vermeld dat hierbij geen Haarlemse arts betrokken was, maar een jonge medicus uit Den Haag wiens naam nog niet bekend was.

De Haarlemse artsen hebben het ook ettelijke malen aan de stok gehad met militaire paarde-artsen. Op de vergadering van 20 september 1887 werden een paar gevallen vermeld van massage zonder indicatie door een luitenant-paardearts. De behandelingen van de luitenant hadden een ongunstig resultaat, en men vroeg zich af hoe stappen konden worden ondernomen om het 'wrijven' te voorkomen.

Massage was een veel toegepaste behandeling. Masseurs en hun orthopaedische massage waren onderwerp van gesprek op de vergadering van 21 februari 1888. Zij prezen zich aan via 'advertentiën in de couranten' en, zo klaagde de vergadering, ook gymnastiek-onderwijzers deden dit. De vergadering vroeg het bestuur 'bij de Haagsche Regering' te protesteren: massage was een onderdeel van de geneeskunde. Enkele leden opperden een staatsdiploma voor dergelijke behandelaars in te stellen.

Men kwam terug op de paarde-artsen. Deze probeerden de bevoegdheid tot massage naar zich toe te trekken, maar volstrekt ten onrechte: de 'menselijke anatomie en fysiologie zijn heel anders dan die van het paard'.

Onbevoegd was ook het handelen van de broeders van het Sint-Nicolaasgesticht (Deo), die de waterbehandelingen van Kneipp toepasten. Op 17 maart 1891 besloot de vergadering de broeder-overste te waarschuwen en eventueel de inspecteur in te schakelen. Op de volgende vergadering werd een verklaring van de overste voorgelezen; hij berichtte niet te willen handelen tegen de opvatting van de Haarlemse artsen en hij zou een eind laten maken aan de behandelingen.

Op 21 november 1893 kwamen de praktijken van de Haagse professor Kühne ter sprake. Ook hij paste waterbehandelingen toe: met gebruikmaking van allerlei kruiden liet hij de genitaliën van patiënten afgieten en verdiende daarmee, aldus één van de leden, zeker twintigduizend gulden per jaar.

Winkeliers in comestibles verkochten zijn kruiden. De vergadering eiste kordaat optreden: dit was kwakzalverij, en lang niet onschuldig, daar zij de masturbatie bevorderde.

In zijn nieuwjaarstoespraak ging de voorzitter nader op deze kwestie in. Hij stelde dat de oorzaak van de toenemende kwakzalverij moest worden

Genezing op 'voorspraak'

20 Sept. 1892: in het dagblad de Tijd een mededeling van genezing door voorspraak van de Heilige Jeroen in het Jozephsgesticht. De daar werkzame collega weet hier niet van maar zal er naar informeren.

not 17 Jan. 1893: de Ver. tegen de kwakzalverij is steeds in het ongelijk gesteld, de geneeskundige wetten zijn niet nageleefd. Wat is een geneesmiddel? In Groningen werd een masseur veroordeeld wat hier niet zou gebeurd zijn.

not 21 Nov. 1893: de methode Kühne behoort tot de kwakzalverij en is lang niet onschuldig omdat zij masturbatie en onanie bevordert. Enkele patiënten die deze methode wilden toepassen zijn ernstig gewaarschuwd.

gezocht in het feit dat de medici vroeger een 'vriend des huizes' waren maar dat die band nu losser was geworden. Er waren nu tal van specialisten gekomen die de functie van de huisdokter overnamen. 'Bovendien', zo zei hij; 'stellen wij nogal eens de verkeerde diagnose en verzuimen wij bij slepende gevallen de patiënten te bezoeken. Zo kunnen de kwakzalvers ons iets leren – laat ons voortgaan de wetenschap te beoefenen, want dat zal de zieke mens heil verschaffen.'

De in 1883 opgerichte Vereniging tegen de Kwakzalverij vroeg in 1886 steun van de afdeling voor een 'adres' aan de Tweede Kamer.

Het besluit hierover was afhankelijk van het oordeel van het hoofdbestuur. In de volgende notulen werd vermeld dat het verzoek van de vereniging slechts voor kennisgeving werd aangenomen – steun kreeg zij dus niet.

In 1893 probeerde de Vereniging tegen de Kwakzalverij het nog een keer, en nu kwamen de Haarlemse artsen er onderuit door een discussie te beginnen over de vraag wat een geneesmiddel was, en of er niet méér sprake was van overtreding van de wet dan van kwakzalverij.

In de vergadering van 20 september 1892 werd een artikel uit het dagblad De Tijd aangehaald, waaruit zou blijken dat er in het Sint-Josephgesticht iemand was genezen op voorspraak van de Heilige Jeroen. Een daar werkzame arts zei van niets te weten, maar hij beloofde de vergadering ernaar te informeren. Van de kwestie werd verder niets meer vernomen.

5. Preventie

Inleiding

Voor de invoering van de burgerlijke stand in 1813 werden geboorte en sterfte onverplicht doorgegeven aan de kerk. Nadien bieden de gemeentelijke archieven een systematisch overzicht van de bevolking.

Het sterftecijfer in 1855 bedroeg 40 per 1000. Vooral besmettelijke ziekten eisten hun tol. Pas nadat deze, door de betere hygiëne en een beter geneeskundig begrip, werden teruggedrongen daalde het sterftecijfer. In 1866 bedroeg het 20 per 1000 en in 1900 zelfs 17 per 1000.

Andere oorzaken voor het teruglopen van de sterfte onder de bevolking kunnen worden gezocht in een groeiende zorg voor moeder en kind, aandacht voor voeding en de algemene stijging van het welvaartspeil en uiteraard een groeiende kennis van zaken bij artsen.

Sterfte

not 21 Jan. 1851: Sterfgevallen: slechts van de grootste helft is de oorzaak bekend.

not 21 Aug. 1855: Enige voorlopige opgaven omtrent de wijze waarop in Amsterdam en Leiden de opgave der sterftegevallen bij de burgerlijke stand plaatsgrijpt.

not 18 Dec. 1855: Rapportering dat de plaatselijke commissie aan de regering heeft voorgesteld dat bij elk sterfgeval een verklaring van de medicus zou moeten worden overlegd.

De regering heeft geantwoord dat dit in strijd was met de wet. Dit antwoord heeft de commissie niet bevredigd en zij zal zich nader stappen voorbehouden.

not 18 Maart 1856. Enige tabellen omtrent de statistiek van Haarlem gedurende de laatste jaren en enkele voorlopige resultaten daarvan, er op gewezen hoe gebrekkig de invulling van het Dodenboekje nog is en nadruk op zo volledig mogelijke opgaven daarin.

not 17 Nov. 1857: De sterfte in het Buitengasthuis is bijzonder groot.

De geneesheren kregen overigens niet vanzelfsprekend toegang tot de gezondheidszorg. Er bestond een groot wantrouwen tegen de medische stand en waarschijnlijk was één op de vijf sterfgevallen te wijten aan het niet invoeren van bevoegde hulp. Geldgebrek speelde overigens ook een niet onbelangrijke rol.

Toen de pokkenvaccinatie op gang kwam aan het eind van de vorige eeuw, werd het vaccin vaak met zeep en tabak weer van de arm gewassen. Ook werden kinderen met pokken verborgen gehouden. Dit kwam vooral op het platteland veel voor.

Op de vergadering van 21 januari 1851 klaagden de geneesheren dat ze van slechts de helft van de sterfgevallen de doodsoorzaak kenden. Maar een voorstel van de plaatselijke commissie van toezicht om bij elk sterfgeval een medische verklaring te eisen, werd in 1855 door de regering afgewezen als strijdig met de wet. Op 18 maart 1856 kwamen de sterftestatistieken weer ter sprake en werd er gewezen op het gebrekkig invullen van het 'dodenboekje'.

De spreker drong erop aan alles zo volledig mogelijk te vermelden.

Tegen het eind van de eeuw waren de geneesheren goed doordrongen van hun preventieve taken. Zij onderhielden een uitvoerige correspondentie met B & W over allerlei te nemen maatregelen.

Besmettelijke ziekten

In 1855 vielen in Haarlem 31 doden door cholera, in 1856 zelfs 200. Ook in 1890 en 1892 waren er epidemieën. De afdeling verzocht de gemeente in 1892 om een gebouw aan te wijzen waar huisgenoten van cholera-patiënten konden worden geïsoleerd voor een periode van vijf dagen.

Op 23 oktober 1894 vroeg B & W om een onderzoek. In de cholera-barak van het Sint-Joannes-de-Deo was er een sterftepercentage van honderd procent, en B & W wilde graag weten waarom dit in andere steden minder hoog was. Men wilde zich hierdoor niet laten opnemen.

De vergadering had ook vragen over het transport. De toestand van het desinfecteerbare rijtuig scheen te wensen over te laten en het vervoer was niet altijd even 'zorgzaam'. In oktober 1885 wilde de afdeling proberen B & W te dwingen tot de aankoop van een grote desinfectie-oven.

Eerder dat jaar, op 20 januari, werd er nog eens op gewezen dat geneesheren die roodvonk hadden behandeld, geen kraamvrouwen mochten bezoeken. En op 19 mei werd, na een klacht van een bleker, opgemerkt dat men te onvoorzichtig omging met besmet beddegoed.

In verband met de tyfus drongen de Haarlemse geneesheren op 18 december 1883 bij B & W aan op demping van het slootje aan het Tuinlaantje.

In het volgende staatje is aangegeven hoe vaak men het in de periode 1850-1900 ter vergadering over de besmettelijke ziekten had:

algemeen	7	cholera	17
roodvonk	7	tyfus	11
rode hond	2	syfilis, prostitutie	16
mazelen	9	malaria	3
waterpokken	1	influenza, longonsteking	4
kinkhoest	3	hepatitis	1
difterie	7	parotitis	1
tuberculose	13	rabies	1
pokken, pokkenvaccinatie	10	behandelingen algemeen	30

In totaal 143 keer, verder nog 80 heilkundige en 54 gynaecologische besprekingen. Dertig maal werd niet zozeer over incidenten maar over behandelingen gesproken, hetgeen erop wijst dat de praktizerende artsen de besmettelijke ziekten niet uitsluitend ad hoc behandelden.

Prostitutie en geslachtsziekten

In 1899 kwam een nieuwe verordening tot regeling van het toezicht op de prostitutie ter sprake omdat B & W om een advies had gevraagd. Daarvoor kwam prostitutie steeds alleen onder de aandacht in verband met syfilis.

De Haarlemse geneesheren vonden dat ze de syfilis behoorlijk hadden bestreden.

Toen er in 1888 toch weer syfilis bij een prostituee was geconstateerd, wezen zij beschuldigend naar een man uit Amsterdam. Hij zou de syfilis weer hebben teruggebracht naar Haarlem.

In datzelfde jaar werd een bezoek gebracht aan het stadsarmenhuis en het militair hospitaal – ‘een droevige ervaring’. De militairen waren verplicht de naam van de vrouw te noemen waarna de politie in kennis werd gesteld.

Voor 1888 werd syfilis nog zesmaal genoemd, meestal in verband met prostitutie. Op 20 februari 1883 toonde één van de geneesheren een kunstneus die bestemd was voor een meisje met congenitale syfilis van wie de moeder gezond bleef. De behandeling vond plaats met kwik- en joodpreparaten. De neus voldeed niet.

Opmerkelijk is ook dat gonorrhoe amper genoemd werd. Men mag echter

aannemen dat dit niet onbekend was, integendeel: waarschijnlijk was het zo algemeen dat speciale vermelding overbodig werd geacht. Driemaal werd de ziekte bij naam genoemd. En nog eens toen een man zich verwondde bij het zelf inbrengen van een catheter in de vernauwde pishuis.

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN ADVERTENTIEBLAD

VRIJDAG
29 APRIL 1887

Een hardvochtig vader hier ter stede zette zijn beide zoontjes van 6 en 7 jaar in een poort en liet hen daar achter. Een vriendelijke be-
woonster van die poort ontfermde zich over de arme schepsels, zij reinigde de kinderen en bezorgde ze na eenige dagen een onderkomen in het stads-armenhuis.

De afd. Haarlem der Ned. Vereeniging tot afschaffing van Sterken Drank heeft aan de Tweede Kamer een adres gericht naar aanleiding van de bepaling, voorkomende in het wetsontwerp op de Zondagsrust, volgens welke alle tapperijen op Zondag tot 12 uur gesloten moeten zijn.

In strijd met de adressen, die afstemming van deze bepaling vragen, meent genoemde afdeling, dat integendeel volgens de wet alle tapperijen van Zaterdagavond 6 uur tot Maandagochtend 6 uur behooren te worden gesloten, zooals nu reeds het geval is bij velen, die er vermindering van vergunningsrecht door krijgen. Het adres voert aan, dat in Glasgow zulk een maatregel de bouw van een gevangenis, die 5 ton zou kosten, heeft overbodig gemaakt.

Alcoholgebruik kost bedrijven 3 miljard gulden

ROTTERDAM (ANP). — De Nederlandse beroepsbevolking telt naar schatting 400.000 probleemdrinkers. Zij kosten het bedrijfsleven en de overheid jaarlijks drie miljard gulden. Dit blijkt uit gegevens van de Volksbond tegen Drankmisbruik, dat donderdag met financiële steun van het ministerie van WVC het project Alcohol en Werk start.

Volgens de bond levert een probleemdrinker gemiddeld nog maar drie kwart van zijn arbeidsprestatie. Belangrijk oogmerk van het project is het bedrijfsleven te stimuleren tot het opzetten van zogenoemde bedrijfsalcoholprogramma's, als onderdeel van het sociaal beleid binnen de onderneming.

Het project, dat in totaal drie jaar zal duren, richt zich in eerste instantie op 2.800 Zuidhollandse bedrijven met meer dan 50 werknemers. Aan het eind van het jaar wordt het ook uitgebreid naar andere provincies.

Alcohol

Op 12 mei 1884 bespraken de leden een brief van de voorzitter van de afdeling Haarlem van de Nederlandse Vereniging tot Afschaffing van de Sterke Drank. Hij vroeg om steun van de geneesheren om het dagelijks

gebruik van drank te helpen verminderen. Hij wees op een uitspraak van 'enige hoogleraren' die al in 1846 wezen op de nadelige gevolgen van het overmatig gebruik van sterke drank. De leden stemden met het plan in, en in januari 1885 werden zij hartelijk bedankt. Zij kregen een exemplaar van het weekblad *De Volksvriend* toegestuurd waarin hun verklaring was opgenomen. In 1893 werd de afdeling uitgenodigd het vijftigjarig bestaan van de vereniging bij te wonen.

Eén van de binnengekomen stukken voor de vergadering van 20 november 1888 was een circulaire met het verzoek in te stemmen met de oprichting van een 'dronkaardsasiel'.

Een eeuw geleden in

HAARLEM'S DAGBLAD

POPULAIR NIEUWS EN ADVERTENTIEBLAD

ZATERDAG
22 OKTOBER 1887

De door de ijsclub van Haarlem en omstreken uitgeschreven geldleening ad. f 4500 is volteekend. Eerlang zal nu worden overgegaan tot het bouwen van een tent op de ijsbaan aan den Overveenschen weg. Dit gebouw zal een fraai aanzien verkrijgen en zeer geriefelijk worden ingericht. O.a. zal er een kamer inkomen bestemd voor dames en niet-rookers en het aantal ingangen vijf of zes bedragen.

Roken en gedragsregels KNMG

Aan de Algemene Vergadering van 30 oktober zal een voorstel worden voorgelegd tot opnemng van de volgende gedragsregel: 'Artsen wordt het zwaarwegend advies gegeven in het bijzijn van patiënten niet te roken. Van onder de verantwoordelijkheid van artsen werkend personeel en van patiënten kunnen artsen in beginsel hetzelfde vragen, opdat er geen overlast ontstaat door roken in behandel- en spreekkamers'. Voorts heeft het hoofdbestuur zich in een telegram tot de Tweede Kamer gewend alwaar de Tabakswet in behandeling was. Daarin spreekt de KNMG zijn ernstige zorgen uit over de schadelijke gevolgen van het roken voor de volksgezondheid en dringt aan op de grootst mogelijke voortvarendheid met het terugdringen van het roken conform het huidige overheidsbeleid. Gelet op dit laatste acht de KNMG de terughoudendheid van de politici ten opzichte van een wijziging van de Tabakswet onterecht.

MC nr. 40 - 2 oktober 1987 - 42

Hygiëne

De doktoren werden niet moe anderen te wijzen op het nut van hygiëne. Vooral toen één van hen zelf 'kletskep' bij de kapper had opgelopen van de melkboer die voor hem geknipt werd. In Berlijn werd verordeneerd dat kappersinstrumenten altijd gedesinfecteerd moesten worden, de spreker pleitte ervoor dat ook in Nederland te doen. Op 21 november 1893 werd gezegd dat de voorstellen van de artsen uit moesten gaan en dat zij zich moesten wenden tot kappers en publiek via een advertentie in de kranten.

Slotbeschouwing

De Haarlemse vereniging van Genees- en Heelkundigen werd opgericht in april 1846 en trad toe als lid van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst in 1850.

De NMG werd in oktober 1849 te Arnhem opgericht als een bundeling van de in Nederland sedert 1844 bestaande 'kringen' die op hun beurt de 'leesgezelschappen' en 'corresponderende sociëteiten' van universitair gevormde geneeskundigen vervingen.

Uit bronnenonderzoek en uit gesprekken bleek al spoedig dat na 1850 een belangrijke periode begint. De industriële revolutie, een fase waarin machines gedreven door stoomkracht hun intrede deden, schiep verwachtingen voor de welvaart. De sociale kwestie begon aandacht te krijgen. De Jan Salie-geest verdween en het herkrijgen van de koloniën had grote invloed op de handel, de industrie en onze financiën.

In de geneeskunde werden, vooral tegen het einde van de 19e eeuw, veel ontdekkingen gedaan. De ziektekiemen werden herkend, de behandeling van de infecties en het voorkómen ervan werd mogelijk. De narcose maakte operatieve behandeling eenvoudiger. De ontwikkelingen in de scheikunde legden de basis voor onderzoek en analyse van geneesmiddelen. Al deze kennisverruiming zette zich voort tot vandaag de dag.

In onze sociaal-maatschappelijke en medische 'welvaartsstaat' lijken alle onmogelijkheden van toen, nu tot de mogelijkheden te behoren en wie deze groei en ontwikkeling meemaakte, raakte hierdoor zeer onder de indruk. Het kon gewoon niet op.

Wanneer we eenmaal zijn gekomen van die duizelingwekkende of mischien huiveringwekkende gebeurtenissen van de twintigste eeuw, dan valt ons oog al direct op een wereldprobleem van de eerste orde, namelijk AIDS.

AIDS kan worden vergeleken met de melaatsheid of de pest uit de middeleeuwen en met de problemen van de vele infectieziekten uit de 19e eeuw.

Andere grote problemen zijn abortus, euthanasie en genetische manipulatie en tenslotte de uit-de-pan-gerezen kosten van het medisch-technisch bedrijf.

Een belangrijke vraag tegenwoordig luidt: hoe komen wij tot een zorgzame samenleving. De gezondheidszorg lijkt niet meer te betalen en bij het woord bezuinigen schreeuwt iedereen over afbraak van verkregen rechten en verworvenheden.

De derde wereld-problematiek met haar financiële, sociale en vooral ook

Specialist krijgt schorsing na relatie met patiënte

VELSEN — Het Medisch Tuchtcollege in Amsterdam heeft een 48-jarige gynaecoloog uit Velsen...

Arts behoot wagens 'grov.

De officier van justitie bij de rechtbank in Leeuwarden heeft gisteren tegen een 41-jarige monteur uit IJlstrechtum 2 maanden voorwaardelijke geboete. De man zou mede schuldig zijn aan de dood van de 4-jarige Erwin Rijpma uit Heeg, die tijdens een narcose in coma raakte.

Tegen de arts was een ingedragd door de inspectie van de volksgesondheid Noord-Holland.

Narcose-dode (2)

De monteur had de verouderde narcose-apparaatuur sloot dig gerepareerd. Hierdoor kreeg het slachtoffer in plaats van zuurstof een dodelijke dosis lachgas naar binnen.

Tuchtcollege schorst ta...Jarts voor drie maanden

AMSTERDAM, 28 okt. — Het Medisch Tuchtcollege heeft de Amsterdamse landarts (46) wegens drie in drie maanden...

Er moet een meldingsplicht komen voor fouten van artsen, andere hulpverleners, ziekenhuizen en apparatuur. Door registratie van de „missers“ kunnen de zwakke plekken in de gezondheidszorg worden aangetoond en verholpen.

HAARLEM — Het zou goed zijn als artsen wat meer letten op de manier waarop zij met patiënten en hun familie omgaan. Dat zegt de voorzitter van het medisch tuchtcollege in Amsterdam, mr. J. A. Schröder, in een verslag, dat de periode 1984 tot en met 1986 bestrijkt. Het college in Amsterdam behandelt alle zaken uit de provincies Noord-Holland en Utrecht. Jaarlijks worden gemiddeld 177 klachten ingediend.

medische missers

Ziekenhuis blijkt nog onveiligder dan verkeer

DEN HAAG (GPD) — In ziekenhuizen over jaar 1800 patiënten aan de gevolgen van een infectie die zij in het ziekenhuis zelf hebben opgevoerd. Onverhinderd patiënten sterven door valpartij, verkeerd gebruik van apparatuur. Aan bacteriële overlijden nog eens 1100 patiënten.

„Een zeer ernstige zaak“, aldus ir. Zelders, fysicus aan het Radboudziekenhuis in Nijmegen, die dat gisteren bekendmaakte op een symposium over fouten in de gezondheidszorg. Het symposium werd gehouden in Amsterdam.

De onveiligheid in ziekenhuizen is een probleem dat groter is dan in de industrie.

Gebit getrokken

Een chirurg van het Scheperziekenhuis in Emmen heeft in januari per abuis het volledige gebit van een inwoner uit Valthormond getrokken. Hij had alleen het bovengebitt moeten verwijderen. De patiënt, een oud-raadslid van de gemeente Odoorn, heeft inmiddels een schadeclaim ingediend.

Amsterdamse overleden na injectie

In het jaarverslag is een aantal — anonieme — voorbeelden van uitpakken opgenomen. Zo blijkt het nog steeds voor te komen dat artsen inlichtingen verschaffen aan keuringsartsen zonder dat hun patiënt daarvoor toestemming heeft gegeven. Het college noemt dit onaanvaardbaar.

Daarnaast is id dat gekende algemeen recht hebben op inzage in het keuringsrapport.

Artsen werken mee aan onderzoek naar missers

Van onze redactie samenleving. **UTRECHT** — De Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst (KNMG) heeft een onderzoek naar missers in de gezondheidszorg laten weten graag te willen meewerken aan een onderzoek naar missers in de gezondheidszorg.

Spatel blijft in buik

Operende arts vergeet gereedschap

DEN BOSCH (ANP) — Een 44-jarige vrouw uit Den Bosch heeft na een operatie acht maanden met een meerkantige spatel in haar buik rondgelopen.

Verkeerde teen

Een chirurg van het Sint Lucasziekenhuis in Winschoten heeft ruim een week geleden een gezonde teen geoperieerd van de zesjarige Geert-Pieter Mulder uit Seilingsen. Een dag later herstelde hij de fout en voerde alsnog de operatie uit op de zieke teen van de andere voet. De ouders van het kind zijn tevreden met de oplossing en zullen geen schadeclaim indienen.

Verkeerde teen

Een chirurg van het Sint Lucasziekenhuis in Winschoten heeft ruim een week geleden een gezonde teen geoperieerd van de zesjarige Geert-Pieter Mulder uit Seilingsen. Een dag later herstelde hij de fout en voerde alsnog de operatie uit op de zieke teen van de andere voet. De ouders van het kind zijn tevreden met de oplossing en zullen geen schadeclaim indienen.

In Nederland zijn vijf medische tuchtcolleges. Ze behandelen klachten over artsen, tandartsen, verloskundigen en apothekers. Iedere belanghebbende (patiënt, naaste verwant, echtgenoot of partner van patiënt) kan een klacht indienen. Ook de inspecteur voor de volksgesondheid is daartoe gerechtigd. De colleges bestaan uit een voorzitter-jurist, een juridisch onderlegde secretaris en vertegenwoordigers van de medische beroepsgroepen.

Het college verklaart een klacht geheel gedeeltelijk gegrond. Het college kan in die klacht kiezen uit een aantal sancties. Daarbij gaat het om waarschuwing, berisping, geldboete (maximaal 10.000 gulden), schorsing in de uitoefening van de beroepsfunctie.

Verkeerde knie

Een 45-jarige vrouw uit Paalendrecht is vorige week in het noordse Merwede-ziekenhuis aan de verkeerde knie geopereerd. De chirurg merkte tijdens de operatie dat hij het verkeerde been onder handen had genomen. Nadat de patiënte was genezen, werd de knie hersteld.

De meeste klachten hebben, zoals te verwachten, betrekking op huisartsen: zij vormen immers verreweg de grootste groep geneeskundigen. Veel van die klachten gaan niet tegen de eigen huisarts, maar tegen waarnemers in de avond-, nacht- en weekenddienst. Aan die waarnemers worden overigens door het tuchtcollege strengere eisen gesteld dan aan huisartsen. Waarnemers worden vaak niet, en niet in de meest inzichtelijke manier.

Nijmeegse fysicus ir. Th. Zelders van het Radboudziekenhuis, die begin deze maand grote paniek veroorzaakte met zijn eigen gebit, zei dat per jaar 1000 patiënten in Nederland een gebit getrokken krijgen.

De onveiligheid in ziekenhuizen is een probleem dat groter is dan in de industrie.

De onveiligheid in ziekenhuizen is een probleem dat groter is dan in de industrie.

De onveiligheid in ziekenhuizen is een probleem dat groter is dan in de industrie.

De onveiligheid in ziekenhuizen is een probleem dat groter is dan in de industrie.

De onveiligheid in ziekenhuizen is een probleem dat groter is dan in de industrie.

medische problemen geven ons toeschouwers de indruk weer even in de 19e eeuw terug te zijn.

De top in Washington van de twee grote wereldmachten gaf alom blijdschap over de bereikte resultaten.

Met Tsjernobyl nog vers in het geheugen met het direkte gevolg dat wij de spinazie van onze velden niet mochten eten, de koeien niet op het land mochten laten grazen en op veel betonwerken het cesium kon worden aangetoond, rijst de vraag of we wel op de goede weg zijn.

De mondigheid van de cliënt in de 20e eeuw vormt een groot contrast met de vorige eeuw, toen er sprake was van onmondigheid en gebrek aan kennis onder het volk. Ook werd de gezondheidszorg gezien als het ingrijpen van de niet-gelovige academicus in de macht van God en diens albesturende voorzienigheid. Niet voor niets ontstond hier in Nederland de Vrije Universiteit die zich op de gereformeerde beginselen baseerde.

De integratie werd echt bevorderd toen de dienstmeisjes in de deftige gezinnen hun daar verworven kennis op het gebied van gezondheid meenamen naar hun eigen gezinnen en zo een stukje gezondheidszorg verspreidden.

Deze mondigheid heeft veel losgemaakt, de artsen van nu zitten niet meer in een ivoren toren. Men vraagt om recht op inzage, om inspraak in de behandeling, wenst baas te zijn in eigen buik en voert processen tegen falende artsen en artsen die zich misdragen.

Het grootste deel van de dossiers bij de afdelingsraad bestond uit bemiddeling; 80% van de bezwaren waren tegen gehanteerde tarieven. Een enkele klacht ging over het niet verschijnen voor een visite en een heel enkel geval over strijdigheid met de waardigheid van het medische beroep.

Wanneer wij verleden en heden met elkaar vergelijken, kunnen wij al dadelijk concluderen dat de problematiek niet zeer veranderd is.

De medische macht in de volksgezondheid heeft accentverschuivingen ondergaan, maar het kwaad is niet uitgebannen. Reuma, kanker en vaatziekten komen nog steeds in groten getale voor en AIDS laat niemand onberoerd.

En hoe is dit mondiaal? De Wereldgezondheidsraad stelt zich ten doel: 'In het jaar 2000 gezondheid voor allemaal'. Is dit nu werkelijkheid of fictie?

In de Derde Wereldlanden zijn ernstige drinkwaterproblemen, de geboorte- en sterftecijfers zijn erg hoog en de integratie van de gezondheidszorg onder de bevolking is niet groot terwijl de kwakzalver en de toverdokter nog een grote rol spelen.

Wanneer wij nu in Haarlem anno 1988 proberen iets te laten zien van de gezondheidszorg en de geneeskunstbeoefenaren in die verleden tijd, dan is het nodig om op te merken dat de gevonden feiten en gebeurtenissen moeten worden gezien in hun historische context. Soms kunnen de lijnen worden doorgetrokken naar de gezondheidszorg van nu op nationaal en internationaal niveau. Wij hebben ons hier beperkt tot het regionaal gebeuren omdat het afdelingsarchief onze gids was, waarbij u over de schouder meelas over wat er toen gebeurde in een heel klein tijdvak, op een kleine plek op de wereldkaart, in een historische stad, met de burger en zijn gezondheid.

U hebt kunnen lezen over de NMG (nu KNMG) afdeling Haarlem en omstreken, samenwerkend met apothekers die vanouds mede tempeldienaars waren bij het bestrijden van het kwaad. Ook hebt u kunnen lezen over de rol die zij speelden met of tegen de lokale of nationale overheid in het kader van de gezondheidszorg, daarbij soms even verder kijkend dan wat wij er tot vandaag aan gehad hebben en wat ons in het jaar 2000 te wachten staat.

De Prediker uit de Schriften van het Oude Testament schreef reeds in 900 v.C.: 'Wat geweest is, dat zal er zijn en wat gedaan is dat zal gedaan worden, er is niets nieuws onder de zon.'

Dit merkten wij ook toen wij neusden in de stoffige archiefkasten, waar een eindeloze reeks van geschriften het bovengenoemde aantoonde.

Soms moeten wij ons wel eens afvragen of er nog wel hoop is voor een gelukkig en gezond bestaan in de ons omringende samenleving. Zeker is dat wij onze hoop daarbij niet hoeven te vestigen op wat de voortschrijding der techniek ons hierbij te bieden heeft. Hiervoor is meer nodig, namelijk de vonk die liefde of naastenliefde heet. Deze caritas moet de basis zijn voor de gezondheidszorg. Mensen als Florence Nightingale, de heilsoldaat William Booth, freule Teding van Berkhout, de echte verpleger of verpleegster en de gedreven medicus zijn onmisbaar. Hier willen wij nog graag een kleine bede om wijsheid toevoegen aan het adres van de daarvoor verantwoordelijke politici. Het 'milieu exterieur' als variant op de in de geneeskunde gebruikte term, is hierbij een eerste levensvoorwaarde tot behoud van de mensheid en de daarbij onontbeerlijke planten- en dierenwereld.

Drs. C. Eenhoorn

De inhoud van het archief van de afdeling Haarlem en omstreken

De plaatsingslijst omvat 440 stukken tot 20 maart 1987 en wordt voorafgegaan door een inhoudsopgave.

De stukken van algemene aard:

de notulen van de gewone en buitengewone ledenvergaderingen van 1849 tot 1978 (GAH nrs. 1-18);

de notulen van de bestuursvergaderingen van 1904 tot 1976 (GAH nrs. 19-24);

de correspondentie van 1884 tot 1911 (GAH nrs. 25-35);

de correspondentie van 1912 tot 1975 (GAH nrs. 37-91);

het kopieënboek met de uitgaande brieven van 1904-1917 (GAH 36).

De correspondentie met Burgemeester en Wethouders van Haarlem van 1873 tot 1904 en met de Gezondheidscommissie over de periode van 1904 tot 1910 zijn apart gerangschikt onder het GAH nrs. 92-105.

De jaarverslagen van de afdeling en de afdelingsraad van 1906-1973 en enkele jaarredes van de voorzitters zijn opgeborgen onder nrs. 107-151.

De stukken betreffende bijzondere onderwerpen:

de financiën; de ledenadministratie; de reglementering;

de bemoeiingen met maatschappelijke vraagstukken;

wetenschappen; evenementen, jubilea, historie;

Deze stukken zijn te vinden onder de GAH nrs. 152-329. De correspondentie met de (Koninklijke) Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst hebben de GAH nrs. 330-395 gekregen en die met instellingen als de Landelijke Huisartsenvereniging, NHG en NHI GAH nrs. 396-443.

De originelen van de 'bindende besluiten' van de afdeling liggen onder GAH nr. 444, en ten slotte is er een afzonderlijk en gesloten deel: het archief van de Afdelingsraad. Stukken uit dit archief betreffen 'quaesties' die de leden onderling en met derden hadden; zij kunnen alleen worden geraadpleegd met toestemming van het bestuur.

Zoals – helaas – elk archief vertoont ook het onze lacunes. De notulen uit de periodes 1859-1877 en 1895-1904 zijn verdwenen. De informatie over die periode kan echter deels worden gevonden in het landelijk archief in Den Haag, waar ook dat van de KNMG wordt bewaard, en deels in correspondentie met andere instanties zoals die is opgeslagen in het gemeente-archief en het provinciale archief van Noord-Holland beide te Haarlem.

Literatuuropgave

'Ach Lieve Tijd', 750 jaar Haarlemmers en hun ziekten. De Vrieseborch. Haarlem, 1984.

De Stichting Historiae Medicinae 1967-1987: Samenvatting van de voordrachten gehouden tijdens de Medisch Historische dagen. Amsterdam, 1987.

F. Kramer: *Geschiedenis van de zorg voor Geesteszieken*. De Tijdstroom, Lochem, 1980.

In medische banden, 100 jaar geneeskunst. SUN. Nijmegen, 1986.

dr. H.L. Houtzager: '100 jaar operatieve gynaecologie in Nederland en 100 jaar vereniging Gynaecologie en Obstetrie'. In: Medisch Contact no. 26, 1987.

Prof dr A. Querido: *Een Eeuw Staatstoezicht op de Volksgezondheid*. 1965

Dr J.A. Verdoorn: *Het Gezondheidswezen te Amsterdam in de 19de eeuw*. Het Spectrum. Utrecht, 1965.

Geert Mak: *De mythe van de Nieuwe Gids*. De maatschappelijke situatie in Nederland in het laatste kwart van de 19de eeuw. Trouw, 12 nov. 1985.

J.J. Klinkert: 'De medische situatie en de rol van de wetenschap.' In: Ochtendblad Trouw, 12 november 1985.

Een arbeidersgezin aan het begin van de 20ste eeuw. Catalogus bij de tentoonstelling 'Den Haag werkt'. Gemeentemuseum. Den Haag, 1984.

Corien Glaudemans en Maurits Groen: *Survey of the History of water, drinking water and water pollution*. 1986.

L. van der Hoeven: *Uit de praktijk van een medicus*. Mouton & Co. Den Haag, 1929.

dr J. van Arkel Zegwaard: *Dokter Brandt Bos trilogie. De oude dokter, de jonge dokter en de professor*. Engelhard, Van Emden & Co. Amsterdam, 1960.

Sjoerd Hoekstra: 'De dijk en zijn bewoners'. In: Arts en Auto, 24 oktober 1987.

Arthur Hailey: *Strong Medicine*. Souvenir Press Ltd. 1981. Great Britain.

Onno G. Meijer: *Het verboden denkraam, inleiding in de wetenschapsgeschiedenis*. Vrije Universiteit. Amsterdam, 1983.

Maud Bredero: 'Een mens en een professor, Afscheid van prof. C. van der Meer'. In: VU Kwartaal, juli 1987.

dr J. Roelink: *75 jaar Vrije Universiteit 1880-1950*. J.H. Kok. Kampen, 1955.

dr J. Roelink: *Een blinkend spoor, Vu 1879-1979*. J.H. Kok Kampen, 1979.

**Koninklijke Nederlandsche Maatschappij
tot Bevordering der Geneeskunst**